

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra pedagogiky

Diplomová práce

Bc. Roman Proutkovský

Význam rituálů v edukačním procesu na základní škole

The importance of rituals in the educational process at elementary school

Tábor 2024

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Martin Strouhal, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval/a samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 11. ledna 2024

Roman Proutkovský

Klíčová slova (česky)

Rituál, školní prostředí, edukační proces, skryté kurikulum, sociální interakce, socializace, klima školy, kultura školy, funkce rituálů, druhy rituálů.

Klíčová slova (anglicky):

Ritual, school environment, educational process, hidden curriculum, social interaction, socialization, school climate, school culture, ritual functions, ritual types.

Abstrakt (česky)

Diplomová práce se zaměřuje na analýzu a porozumění fenoménu rituálů v rámci edukačního procesu na základní škole. V teoretické části je proveden úvod do problematiky rituálů obecně, s důrazem na jejich výskyt v různých kulturách a společnostech. Dále je vymezen pojem rituál, a to prostřednictvím definice, funkcí a druhů rituálů, a to nejen v kontextu edukace, ale i z pohledu sociologie, antropologie, psychologie a teologie. Teoretická část se dále věnuje zkoumání souvislostí rituálů v edukačním procesu, zahrnující skryté kurikulum, kulturu školy, sociální interakce a proces socializace.

V empirické části práce je formulován výzkumný problém, který spočívá v identifikaci rituálů ve školním prostředí a jejich funkce a na zkoumání vztahů mezi rituály a edukačním procesem. Cíle výzkumu jsou specifikovány tak, aby adresovaly klíčové otázky a přispěly k hlubšímu porozumění této problematice. Metodologie zahrnuje výzkum formou případových studií a dotazníkového šetření, s cílem získat komplexní pohled na danou problematiku. V diskusi jsou prezentovány a analyzovány výsledky výzkumu a je provedeno zhodnocení jejich významu v rámci edukačního prostředí. Závěr práce shrnuje klíčové poznatky a naznačuje možné implikace pro praxi ve školách a dalších vzdělávacích institucích. Celkově práce přináší nový pohled na roli rituálů v edukačním procesu a poskytuje podklady pro další výzkum v oblasti pedagogiky a sociálních věd.

Abstract (in English):

The thesis focuses on the analysis and understanding of the phenomenon of rituals within the educational process in primary school. In the theoretical part, an introduction is made to the issue of rituals in general, with an emphasis on their occurrence in different cultures and societies. The concept of ritual is further defined, through the definition, functions and types of rituals, not only in the context of education, but also in the perspective of sociology, anthropology, psychology and theology. The theoretical section also explores the context of rituals in the educational process, including the hidden curriculum, school culture, social interactions and the socialization process.

In the empirical part of the work, a research problem is formulated that focuses on identifying rituals in the school environment and their function, and examining the relationships between rituals and the educational process. The research objectives are specified to address key issues and contribute to a deeper understanding of the issue. The methodology includes research in the form of case studies and a questionnaire survey, in order to obtain a comprehensive view of the issue. The research results are presented and analysed in the discussion, and an assessment of their importance within the educational environment is made. The conclusion of the work summarises key findings and suggests possible implications for the practice in schools and other educational institutions. Overall, the work provides a new perspective on the role of rituals in the educational process and provides background for further research in the field of pedagogy and social sciences.

OBSAH

1	ÚVOD	1
2	RITUÁLY	3
2.1	ÚVOD DO RITUÁLŮ	3
2.2	DEFINICE RITUÁLŮ	3
2.3	VÝZNAM A FUNKCE RITUÁLŮ	4
2.4	RITUÁLY V MODERNÍ DOBĚ	4
2.5	RITUÁLY Z POHLEDU RŮZNÝCH OBORŮ	5
2.5.1	<i>Psychologie</i>	5
2.5.2	<i>Sociologie</i>	7
2.5.3	<i>Kulturní antropologie</i>	7
2.6	ČLENĚNÍ RITUÁLŮ	8
2.7	RITUÁLY VE ŠKOLNÍM PROSTŘEDÍ	11
3	SKRYTÉ KURIKULUM	12
3.1	DEFINICE SKRYTÉHO KURIKULA	12
3.2	OBSAH SKRYTÉHO KURIKULA	14
4	VLIV SKRYTÉHO KURIKULA NA SEKUNDÁRNÍ SOCIALIZACI	18
4.1	DEFINICE SOCIALIZACE A INTERAKČNÍCH RITUÁLŮ	18
5	VLIV RITUÁLŮ NA ŠKOLNÍ KLIMA A KULTURU ŠKOLY	20
5.1	DEFINICE ŠKOLNÍHO KLIMATU	20
5.2	DEFINICE KULTURY ŠKOLY	22
6	EMPIRICKÁ ČÁST	26
6.1	VÝZKUMNÝ VZOREK A JEHO POPIS	26
6.1.1	<i>Charakter jednotlivých školních zařízení</i>	27
6.2	METODOLOGIE VÝZKUMU	28
6.3	ETICKÉ OTÁZKY VÝZKUMU	28
6.4	TECHNIKA SBĚRU – DOTAZNÍK	28
6.5	TECHNIKA ZPRACOVÁNÍ DAT	29
6.6	PREZENTACE VÝSLEDKŮ ŠETŘENÍ	29

6.7	SHRNUTÍ VÝSLEDKŮ	51
6.8	INTERPRETACE VÝSLEDKŮ	52
7	DISKUZE.....	54
8	ZÁVĚR	56
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	58
	SEZNAM OBRÁZKŮ	61
	SEZNAM TABULEK.....	61

1 Úvod

Ve své diplomové práci jsem se rozhodl zabývat problémem významu rituálů v edukačním prostředí. Jako pedagog pracuji ve školství mnoho let a během své praxe jsem měl možnost poznat několik škol a výukových zařízení. Jako lektor anglického jazyka jsem vyučoval také dospělé studenty, ať už formou zájmových, nebo rekvalifikačních kurzů. Mými studenty byli lidé z různých sociálních vrstev – z vyloučených lokalit a problematického sociálního zázemí i manažeři a podnikatelé. Tato práce byla nesmírně zajímavá, protože jsem mohl naplno využít svých zkušeností ze zahraničí, kde jsem několik let pobýval.

Moje další pracovní etapa začala na jedné malé základní škole, kde jsem učil angličtinu na prvním a druhém stupni. Tuto novou zkušenost jsem již popsal ve své bakalářské práci. Zjistil jsem, že mi nejvíce vyhovuje psát o tématech, která se mě bezprostředně týkají, jsou součástí mé každodenní práce, ale také by mohla být zajímavá a třeba i inspirativní pro ostatní kolegy. Proto jsem se v této diplomové práci opět rozhodl pro téma ze svojí praxe. Všechny mé dosavadní pracovní zkušenosti se totiž prolínají v několika bodech. Jedním z nich je zcela jistě motivace žáků a studentů ke studiu a její udržení v průběhu studia. Na to má dle mého názoru velký vliv atraktivita hodin, pestrost a zajímavost metod a jednotlivých cvičení. Neméně důležitá je ale i celková atmosféra v hodinách, pocit bezpečí a důvěry, která je při výuce jazyka naprosto nezbytná. Proto jsem často hledal odpovědi na otázku, jak svoji výuku zlepšit, jak dosáhnout právě zmiňovaného bezpečí a jak posilovat vzájemnou důvěru a spolupráci mezi mnou jako pedagogem a žáky. Přitom jsem si všiml, že opakované zařazování drobných rituálů do výuky po celý rok mi poskytuje určitý rámec, který vytváří zajímavou strukturu a zároveň žáky a studenty baví. Postupem času jsem začal původně intuitivní zařazování aktivit spojených s rituály lépe plánovat a přemýšlet o cílech, které jejich používáním sleduji. Téma rituálů ve školním prostředí bylo tedy přirozenou součástí mé vlastní pedagogické praxe, proto jsem ho chtěl důkladněji prozkoumat.

Nezbytným předpokladem každého pedagogického výzkumu je dobře zpracovaný teoretický základ. **Cílem úvodní části této práce bylo proto vytvořit si základní teoretický rámec, z něhož bych mohl vycházet při následném výzkumu.** Prostudoval jsem vybranou literaturu a základní informace jsem poté shrnul v teoretické části této práce. Jsou to informace, které se bezprostředně vztahují k tématu, popisují rituál z mnoha

úhlů pohledů a z perspektivy jednotlivých oborů. Snažil jsem se najít nějaké definice a propojení se zkoumanou praxí. Hlavním vodítkem bylo využití ve školním prostředí, ale pro celkové pochopení funkce a významů jsem se pokusil o širší popis kontextů rituálů v různých dobách a společnostech.

Na základě tohoto teoretického přehledu jsem si stanovil konkrétní cíle empirické části. **Hlavním cílem výzkumu bylo zmapovat, jak jsou v problematice rituálů pedagogové teoreticky vybaveni a jak je chápou, a především to, jaký mají názor na jejich funkci a význam ve výuce.** Byl jsem zvědavý, co se na jiných školách odehrává, jak která škola s rituály pracuje a kdo je iniciátorem a často i realizátorem těchto aktivit. Zajímalo mě také, jak se všeobecně známé akce na jednotlivých školách liší, kde spolupracují s veřejností, se zřizovateli, s komunitou.

Dílčím cílem mého výzkumu pak bylo zjistit, jestli pedagogové rituály znají a v praxi je používají, a pokud ano, jakou roli hrají rituály v edukačním procesu.

Otázkami položenými v dotazníku jsem směřoval jednak na celkové pojetí této problematiky v jednotlivých školách, zajímaly mě také osobní názory jednotlivých pedagogů, jejich motivace a osobní zkušenosti z praxe.

Výstupem výzkumu je pak přehled rituálů, které jsou ve školách, kde respondenti pracují, realizovány, jejich druh a četnost a především jejich funkce a význam. Přehled je doplněn zajímavostmi, které jsem při vyhodnocování dotazníků zjistil.

V závěru jsem se pokusil přehledně zpracovat výstupy z dotazníků a nastínit možné využití zjištěných informací v praxi.

Všechny zjištěné informace, zajímavosti, ale také další otázky, které mě napadaly jak při studiu literatury, tak při samotném výzkumu, jsem shrnul v **závěrečné diskuzi**. Jako přínosné mi připadalo citovat nejzajímavější odpovědi z dotazníků, protože podle mého názoru přesně vystihují popisovanou realitu. Svůj výzkum jsem realizoval na poměrně malém vzorku respondentů, přesto mi poskytl zajímavé údaje. Protože se výzkumu zúčastnili respondenti z různých typů a druhů škol, výsledky zkoumání byly mnohdy velmi překvapivé. Snažil jsem se nemít žádná očekávání, co se týče zaměření jednotlivých škol a osobností pedagogů, přesto jsem se jisté subjektivní predikci výsledků neubráníl. I to je jistě užitečnou zkušeností, co se týče pedagogického výzkumu, volby respondentů i výběru a formulace výzkumných otázek.

V závěru diplomové práce pak poskytuji krátké shrnutí celé práce a také zhodnocení, zda jsem dosáhl svých stanovených cílů a s jakou úspěšností.

2 Rituály

2.1 Úvod do rituálů

Ve většině z nás slovo *rituál* pravděpodobně asociuje něco magického, obřadného. V psychologii je ale rituál chápán daleko šířeji – nejčastěji bývá definován jako pravidelně se opakující chování jedince nebo sociální skupiny podle předem daných (domluvených) pravidel, která zůstávají dlouhá období neměnná. Nemusí jít přitom pouze o slavnostní náboženské ceremonie, ale může se jednat i o světské, civilní, které probíhají podle přesně daného schématu (např. imatrikulace, přísaha představitele státu, udílení cen). V každodenním životě se pak můžeme účastnit rituálů velmi jednoduchých, jako je například ranní pití kávy, až po rituály velmi složité, které prožijeme třeba jen jednou za život, například svatba nebo maturitní ples.

2.2 Definice rituálů

Definovat rituál není jednoduché, při používání tohoto termínu nepanuje shoda. Lze se setkat se synonymními výrazy *obyčej*, *ceremonie*, *zvyk*, *obřad*. Původ slova „rituál“ se odvozuje z latinského výrazu *ritualis*, což znamená „obřadný“, případně také z latinského *ritus*, tedy „náboženský obřad, obyčej či zvyk“. Akademický slovník cizích slov pak uvádí jako význam slova: slavnostní zvyk, zvyklost, obřad, z církevního hlediska pak rituál může znamenat soubor předpisů a zvyklostí pro výkon bohoslužeb a liturgická kniha s těmito předpisy.

Jak je výše uvedeno, slovo *rituál* pochází z latiny, ve které označovalo vše týkající se „ritu“, přibližně znamenajícího „správný způsob, ověřený zvyk“. V tomto smyslu tedy nešlo o čistě náboženský pojem, ačkoli se týkal především přesného provádění náboženských úkonů. Rituály v dnešním smyslu se v Římě označovaly jako „*sacra*“, „*caerimonia*“ aj., vždy ovšem související s důrazem především na tradičnost, přesnost a důslednost provedení a z něj plynoucí užitek soukromý či veřejný. Příbuzný pojem ze staré Indie, „*rta*“, označující „pravdu, logos, řád“, v sobě rovněž spojuje význam etický, kosmický a rituální a ukazuje na ortopraktický charakter původního indoevropského náboženství, ve kterém nehraje roli ani tak subjektivní víra jako forma emoce, více či méně humanistická etika či teologická nauka, jako především přesně prováděný rituál, oběť, která je nejdokonalejším ztělesněním dobře fungujícího vesmíru a pomáhá jej jako takový udržovat.

Velmi podobná asociace mezi etickým, společenským i kosmickým řádem a náboženským rituálem existuje i v čínském konfucianismu, v pojmu „*li*“, který označuje

jak správné provádění rituálů, tak správné společenské chování, etiketu a harmonický přírodní řád. Tak jako v Římě i v Číně byly rituály úzce navázány na úctu k předkům a pomáhaly udržovat řád rodinný i politický. Zvláštní význam rituálů byl v tom, že člověku umožňovaly řád, kterým se řídí celý vesmír i společnost a který by byl jinak pouze abstraktní, neviditelný a implicitní, přímo pozorovat a „tělesně“ vykonávat.

2.3 Význam a funkce rituálů

Z historického hlediska provázely rituály lidstvo již od nepaměti. Je to dáno tím, že rituály plní celou řadu rozmanitých funkcí, které jsou pro život jednotlivce i celých společenství významné. Provázejí nás od okamžiku narození až do smrti v mnoha každodenních činnostech, fixují jistotu. Pomáhají nám překonávat překážky a krize od těch méně náročných až po ty nejsložitější, stabilizovat se v novém prostředí, vrůst do dané společnosti (socializace), předávat „kulturu“, ujasnit si role a vztahy, umožňují a zlepšují komunikaci.

Všem rituálům je společné to, že probíhají podle určitých pravidel, která často zůstávají celá dlouhá období neměnná. Skrze rituály se lidé osvobozovali od existenčního strachu. Rituální chování najdeme u všech lidí, ať už v krizích vývojových, individuálních nebo v dobových krizích celého národa. Vědomě je můžeme použít v situacích, které nám činí potíže, ve kterých nevíme, jak dál, a lpíme na tom, co je staré a překonané, nebo ve kterých jsme ochromeni strachem a cítíme se bezmocní. Rituály pomáhají zvládnout krize nebo se jim vyhnout. (Kaufmannová-Huberová, 1998, s. 9)

2.4 Rituály v moderní době

V moderní době pozorujeme, že se právě ty vlastnosti rituálu, které mu dříve dodávaly mimořádnou hodnotu, stávají stále problematičtější. Skutečnost se nám už nejeví jako opakování stále stejných archetypálních vzorů, nutnou součástí našeho života se stává schopnost adaptace a kreativity při hledání řešení nově vzniklých a bezprecedentních situací. Rituál se svým trváním na stále stejných vzorech bez ohledu na změněné podmínky a nové možnosti se může jevit něčím patologickým. V psychiatrii se rituál objevuje jako jeden z příznaků obsedantně-kompulzivní poruchy. Ve společenském styku se některé rituály mohou zdát projevem konzervativního, rigidního a formalistického (ne)myšlení.

Zároveň se ale z rituálů stává jedna z možností, jak čelit negativním následkům života v moderní nejistotě. Ať už tedy jde o nostalgii po jiných časech, pragmatickou snahu naplno využít určitých metod pro zvýšení efektivity využívání lidského

potenciálu v moderním prostředí nebo prostě jen kompenzaci příliš jednostranného rozvoje směrem k individualismu a životu v „nesnesitelné svobodě“, rituály se nám do života často záměrně vracejí a právě škola je jedním z prostředí, kde je možné tento vývoj pozorovat.

2.5 Rituály z pohledu různých oborů

Rituály je možné rozčlenit podle různých hledisek. Všechna členění shodně vykazují společné rysy rituálu – pravidelně se opakují, mají svůj sled, přesně danou strukturu a symbolický charakter. Rituály mívají většinou hluboké náboženské a tradiční kořeny a slouží k upevnění společenských norem. Mohou být vykonávány na libovolných místech, na místech pro rituály konkrétně určených nebo na místech pro ně speciálně vytvořených. Mohou mít veřejný či soukromý charakter nebo být určené pouze pro konkrétní specifickou skupinu. Při podrobnějším zkoumání však u pojmu rituál nalézáme i celou řadu dalších významných charakteristik. Soudě podle značného množství literatury a výzkumu ve společenských vědách (antropologii, sociologii, psychologii, etnologii atp.), jež se rituály zabývají, jde jednoznačně o téma, které je považované za významné.

2.5.1 Psychologie

Jak je uvedeno výše, v psychologii je rituál chápán daleko širěji – nejčastěji bývá definován jako pravidelně se opakující chování jedince nebo sociální skupiny podle předem daných (domluvených) pravidel, která zůstávají dlouhá období neměnná. Nemusí jít přitom pouze o slavnostní náboženské ceremonie, ale může se jednat i o světské, civilní, které probíhají podle přesně daného schématu (např. imatrikulace, přísaha představitele státu, udílení cen). Rituály mají v životě jedince i společnosti svoji nezastupitelnou úlohu. Jak uvádí Říčan (2004), z psychologického hlediska nám rituály napomáhají zvládat obtížné okamžiky spojené s krizemi, ať už se jedná o krize individuální, vývojové nebo krize dobové. Rituály tak přispívají k uchování duševního zdraví a duševní rovnováhy. Umožňují člověku, aby se aktivně adaptoval na své životní prostředí a osobní životní změny. Zde je třeba zmínit význam rituálů přechodových. Říčan poukazuje na význam těchto obřadů z hlediska biodromálního vývoje a podotýká, že jejich absence v životě může být nedostatkem. Vyzdvihuje úlohu iniciačních rituálů v tradičních společnostech, kde rituály pomáhaly člověku absolvovat nezbytnou vývojovou proměnu tím, že ji pochopil a aktivně se jí zúčastnil. Nemenší význam mají i rituály v rodině, kde upevňují vztahy a posilují stabilitu soužití. (Říčan, 2004, s. 32) Říčan chápe rituál jako „*velmi složité činnosti, jejichž smysl není vždycky jasný ani těm, kteří je vykonávají: tak je tomu u četných náboženských rituálů.*“

(Říčan, 2004, s. 32) Člověk při mnoha rituálech uplatňuje specifický způsob chování, který bychom mohli označit ve smyslu hlubinné psychologie C. G. Junga jako archetypické. Určitý způsob rituálního chování je možné pozorovat u všech lidí bez ohledu na jejich kulturní zázemí. (viz dále)

Další pohled nabízejí z psychologického hlediska Hartl, Hartlová (2000):

„Rituál je obřad, sled slov nebo činů, probíhající v přísném sledu, které vedou k uskutečnění daného cíle. Dále to může být také pravidelné, pevné kultickou tradicí stanovené opakování bohoslužebných nebo magických úkon. Synonymum pro slovo rituál je obřad.“ (P. Hartl, H. Hartlová, 2000, s. 511)

Rituály z pohledu vývojové a sociální psychologie se zabývá Gertrude Kaufmannová-Huberová a vysvětluje je takto: *„Ve všech kulturách se pěstují rituály, které mají stejnou funkci. Jednoznačně jde o specifický lidský způsob chování, ve smyslu hlubinné psychologie C. G. Junga o chování archetypické. Je tudíž nasnadě, že tento způsob chování působí také v individuálním životě člověka. Ve skutečnosti najdeme rituální chování u všech lidí, ať už v krizích vývojových, individuálních nebo v dobových krizích celého národa. Myslím, že je smysluplné podrobněji prozkoumat tyto prastaré způsoby chování a vědomě je použít v situacích, které nám činí potíže, ve kterých nevíme, jak dál, a lpíme na tom, co je staré a překonané, nebo ve kterých jsme ochromeni strachem a cítíme se bezmocní.“* (Kaufmannová-Huberová, 1998, str. 9) Autorka také upozorňuje na to, že některé rituály se s proměnami společnosti mohou vyprazdňovat, ztrácet svůj smysl a stávají se pouhou formou bez obsahu (např. církevní obřad, mše).

Zmíněnou vyprázdňostí rituálů se zabývá Budka (2006):

„Jak se proměňuje společnost, mohou některé rituály ztrácet smysl a stávají se pouhou formou bez obsahu (např. církevní obřady). Rituály v moderní době nezanikly, jen se proměňují a vyvíjejí stejně tak, jak se mění společnost. Kolektivní náboženské rituály jako oslava Vánoc a Velikonoc jsou dnes spojeny hlavně s konzumem, ale přesto přinášejí vytržení z všedních dnů a sváteční, slavnostní pocity.“ Podle názoru Budky naše společnost rituály příliš neumí, ty tradiční jsou obsahově vyprázdňené. *„Ještě horší je neschopnost vůbec si připustit rituální, a tedy iracionální povahu některých událostí, takže v mnohých těžkých okamžicích osobních krizí jsme ponecháni sobě napospas. Tehdy nastupují rituály osobní, ryze neformální. Ať už je to první nebo poslední cigareta, mejdan nebo sex, důležité je vědomí posvátné bázně z osudového okamžiku, který prostě musíme zvládnout.“* (Budka, 2006, s. 7)

2.5.2 Sociologie

Jak již bylo uvedeno, rituály jsou součástí každé kultury a provázejí lidský život od narození až do smrti. Zabývá se jimi i moderní věda a vedle ostatních vědních oborů jim věnuje pozornost i sociologie, která studuje vzorce rituálního chování ve společnosti. Rituály mají společné znaky, ke kterým patří zejména symbolická povaha, pravidelné opakování a přesně stanovený postup. Pomáhají překonat strach a dodávají pocit bezpečí a jistoty. Usnadňují komunikaci a upevňují soudržnost skupiny. Svě místo mají rituály i v důležitých přechodových situacích, které nastávají v životě každého člověka. Nabízejí pomoc při přechodu z jedné životní etapy do druhé nebo při změně sociální role jedince. Rituály v neposlední řadě umocňují význam mimořádných okamžiků či situací. Naopak nedostatek ritualizace v obdobích určitých nepříznivých změn v životě může vést k jejich obtížnějšímu přijetí.

V dnešní době rituály nezanikly, ale neustále se proměňují a vyvíjejí. Přizpůsobují se potřebám moderního člověka. Příkladem moderních rituálů může být i vysoce ritualizované chování ve sportu. Cíl však zůstává stále stejný: překonat napětí, odbourat psychickou tenzi, potlačit obavy z neznámého a ovlivnit nepředvídatelné události.

Z pohledu sociologie hrají rituály velmi důležitou roli při stmelování společnosti, všichni účastníci mají vesměs stejné pocity, protože prožívají stejnou situaci. Rituály mají také funkci sociální kontroly. Neúčast na určitých typech rituálů je nepřijatelná a je vnímána jako porušení pravidel a sankcionována. Neopominutelná je i strukturující funkce rituálů. Dítě se tak účastní rituálů své sociální skupiny, a tak se stává součástí svého sociálního prostředí.

Victor Turner definuje rituál touto definicí: „*Předepsané formální chování pro příležitosti neodkázané na technickou rutinu, odkazuje na víru v mystické (nebo neempirické) bytosti či síly pokládané za první a poslední příčiny všech účinků.*“ (Turner in Bowie, 2008, str. 154)

2.5.3 Kulturní antropologie

Z hlediska kulturní antropologie je rituál „*symbolicky a normativně standardizovaný způsob chování a soubor odlišných činností, jehož prostřednictvím příslušníci určité skupiny udržují a upevňují hodnoty a normy své kultury.*“ (Soukup, 2006, str. 696)

2.6 Členění rituálů

Rituály je možné členit z různých hledisek. Podle druhu související činnosti rozdělil rituály Keller (1992):

- oslavné rituály vyjadřující ceremoniální formou úspěch v určitém jednání (vítězné tance, promoce, oslavy narozenin aj.)
- rituály nebezpečí stmelují skupinu v kritických situacích (dešťové tance, velká část politických manifestací aj.)
- rituály přechodu mají zajistit plynulost a stabilitu počas změny (křtiny, svatby, pohřby, aj.)
- rituály trestání mají stmelit spravedlivé a posílit platné normy (soudy, pomsta, proklínání aj.)
- rituály úcty mohou být jednostranné (vůči nadřizeným či symbolům celku) i vzájemné (zdvořilé jednání) (Keller, 1992, s. 167)

Z hlediska počtu zúčastněných osob lze dělit rituály na:

- makrorituály – mají podobu velkých kolektivních ceremoniálů
- mikrorituály – jsou to vlastně miniaturizované ceremonie a konvence všedního dne

Rituály je možné rozčlenit podle různých hledisek. Všechna členění shodně vykazují společné rysy rituálu – pravidelně se opakují, mají svůj sled, přesně danou strukturu a symbolický charakter.

O přehledné třídění rituálů se zasloužil francouzský antropolog, religionista a etnolog Arnold van Gennep. Asi nejznámější dílo Van Gennepa je *Les rites de passage (Přechodové rituály)*. Zabývá se v něm klasifikací rituálů, čímž zasahuje jak do etnologie, tak do religionistiky.

Upozorňuje na tzv. pomezí jako důležité stadium přechodových rituálů, ve kterém člověk stojí jakoby mezi dvěma stavy ve společnosti, kdy stojí na prahu své nové identity, ale dosud do ní nevstoupil plně. Zdůrazňuje důležitost materiálního přechodu v přechodových rituálech, tj. hmotného objektu typu prahu, veřejí, brány, mostu apod. Klade důraz na neosobní rovinu obřadu, na magickou sílu, která se obřadem aktivuje, nikoli na objekt obřadu, na božské bytosti apod.

V rámci společnosti je člověk neustále zařazován do různých příhrádek. Tyto příhrádky mohou být jednotlivé životní etapy, může jít ale také o výběrové subkultury. Právě Arnold van Gennep vytvořil přehled základních etap rituálů vztahujících se k životním

událostem nebo ke změnám společenského statusu, které nazval rituály přechodové. Ty podle něj plní funkci převádění účastníků z jednoho stavu bytí do jiného a vyjadřují stavy v průběhu tohoto přechodu (například křest, svatba, pohřeb). Ve všech kulturách mají stejnou strukturu a mohou být zastoupeny samostatnými obřady. Rituály přechodu se stávají mechanismem, který pomáhá lidem lépe zvládat životní zlomy a krizová stádia života.

Přechodové rituály rozdělil do tří na sebe navazujících etap: rituály odloučení, rituály pomezí (liminární – prahové) a rituály přijetí.

Arnold van Gennep rozlišuje dále dvě třídy rituálů, a to rituály sympatetické a rituály kontaktní. „*Sympatetické rituály jsou ty, které se zakládají na víře v působení podobného na podobné, opaku na opak, nádoby na obsah a naopak, části na celek a naopak, napodobeniny na skutečný předmět nebo bytost a naopak, slova na čin.*“ (Arnold van Gennep, 1997, s. 14) Sympatetickými rituály se zabývala především animistická škola a Edward B. Tylor jako představitel animismu. U rituálů animistických je základem víra, že člověk má samostatnou duši, která stojí mimo každodenní zkušenost a mimo hmotný svět. Kontaktní rituály vycházejí z předpokladu, že věci, které spolu jednou byly v kontaktu nebo tvořily jednotný celek, na sebe působí na dálku i poté, co byl fyzický kontakt přerušen. Tedy například snaha negativně ovlivnit něčí život skrze jeho vlasy. Tyto rituály se tedy zakládají na materiálnosti a na přenositelnosti vlastností dotykem nebo na dálku. Jak však podotýká van Gennep, jedná se o čtyři na sobě nezávislé kategorie – tedy rituály sympatetické, kontaktní, dynamistické a animistické.

Dělit rituály je možné i podle působení rituálu, a to na rituály působící přímo a rituály působící nepřímě. Přímý rituál má okamžitou účinnost, nepřímý tedy je jen jakýmsi začátkem, kterým se uvádí do pohybu další síla.

Rituály mohou být také pozitivní či negativní. Pozitivní jsou takové, které následně evokují nějaký čin, negativním se říká tabu – tedy zákazy, co nedělat a jak nejednat.

Přehledné rozdělení rituálů podle Arnolda van Gennepa:

sympatetické rituály	založeny na víře ve vzájemné působení podobnosti na podobnost, protikladů na protiklady, obalu a obsahu, části a celku, obrazu a skutečného objektu nebo skutečné bytosti, nebo slova a činu
kontaktní rituály	založeny na víře v to, že přírodní nebo získané vlastnosti jsou materiální a přenosné (buď fyzickým kontaktem, nebo na dálku)
dynamistické rituály	založeny na víře v existenci univerzální síly, která může být použita k dosažení určitého účelu
animistické rituály	zahrnují víru v existenci duší nebo duchů
přímé rituály	působí přímo, bez zásahu čehokoli externího
nepřímé rituály	založeny na uvádění do pohybu nějaké autonomie nebo zosobněné síly, která pak produkuje výsledky
pozitivní rituály	navrženy tak, aby produkovaly výsledky okamžitě, bez zásahu čehokoli externího
negativní rituály	založeny na zákazech, příkazech „nedělat“ nebo „nejednat“

Tabulka 1: Dělení rituálů podle Arnolda van Gennepa

Každý rituál by bylo možné popsat pomocí dichotomie – sympatetický/kontaktní, přímý/nepřímý a pozitivní/negativní. Potíž ovšem bývá v interpretaci rituálu, proto tato klasifikace není ve skutečnosti často možná.

Za základní dělení rituálů dle van Gennepa můžeme považovat rozlišení podle jejich významu:

- rituály přechodu (přechodové)
- rituály nebezpečí

- rituály trestání
- oslavné rituály
- rituály úcty

Rituály však nelze posuzovat odděleně, ale je potřeba je zkoumat v kontextu dalších souvislostí. Zvláštní a specifické jsou rituály přechodové, protože je můžeme aplikovat na široké spektrum všech činností.

2.7 Rituály ve školním prostředí

Rituál je podle (McLarena, 1999 cit. dle Obrovské, 2014, s. 53) nejméně analyzovanou součástí školní kultury. Zároveň, jak uvádí Obrovská (2014), se nestal významným prvkem sociální analýzy vzdělání, a to navzdory rostoucímu interdisciplinárnímu studiu rituálů, které (Arslan a Saridele, 2012 cit. dle Obrovské, 2014, s. 53) označují jako „ritologii“ a (Bell, 1992 cit. dle Obrovské, 2014, s. 53) jako „rituální studia“.

Dopady rituálních aspektů vzdělávání považuje (McLaren, 1999 cit. dle Obrovské, 2014, s. 53) (in Obrovská, 2014, s. 53) za významné z hlediska utváření identity žáka stejně jako jeho motivace k učení. (Wulf, 2012 cit. dle Obrovské, 2014, s. 53) zdůrazňuje, že role rituálů ve zprostředkování adekvátních kulturních představ a sociálních kompetencí je v porovnání s předáváním formálních obsahů mnohem větší.

Rituály jsou součástí skrytého kurikula, tedy toho, co se žáci během školních aktivit učí, co je ovlivňuje a formuje, a současně to není zahrnuto v oficiálním kurikulu či vědomých záměrech a aktivitách učitele. (Pollard, 2008 cit. dle Obrovské, 2014, s. 53)

3 Skryté kurikulum

V této kapitole se budeme věnovat skrytému kurikulu a jeho vztahu k rituálům. Nejprve se zaměříme na definice skrytého kurikula, poté se budeme věnovat jeho různým aspektům a nakonec se podíváme na některé konkrétní příklady rituálů ve skrytém kurikulu.

3.1 Definice skrytého kurikula

Skryté kurikulum je termín, který se v pedagogice používá pro označení neformálních zkušeností žáků, které se odehrávají v každodenním životě školy. Zahrnuje širokou škálu jevů, jako jsou hodnoty a postoje, vzory chování, klima třídy a školy či různé rituály a ceremonie.

Skryté kurikulum je významným faktorem, který ovlivňuje učení a rozvoj žáků. Může mít pozitivní i negativní dopad. Na jedné straně může žákům pomoci rozvíjet pozitivní hodnoty a postoje, naučit se spolupracovat a řešit konflikty. Na straně druhé může vést k osvojování si negativních hodnot, jako je například sexismus nebo rasismus.

Kořa (2007) skryté kurikulum definuje jako „obsah výchovy a vzdělávání, který je žákům předáván prostřednictvím organizačních forem a podmínek výchovně-vzdělávacího procesu“. Tato definice zdůrazňuje, že skryté kurikulum není dáno pouze obsahem výuky, ale také podmínkami, ve kterých se výuka odehrává.

Dalším důležitým aspektem skrytého kurikula je jeho interakční charakter. Žáci si skryté kurikulum osvojují v interakci s učiteli, spolužáky a dalšími osobami ve škole.

Definice skrytého kurikula se v literatuře liší. Jedna z nejčastěji uváděných definic, kterou najdeme v pedagogickém slovníku, je následující: „Termín frekventovaný v zahraniční pedagogice (angl. hidden curriculum). Zahrnuje zkušenosti žáků v reálném životě školy, které nejsou postižitelné ve vzdělávacích programech a ve formálním kurikulu: klima třídy a klima školy, hodnoty a postoje, vzory chování, které si žáci osvojují od učitelů a spolužáků, apod.“ (PRŮCHA, Jan; WALTEROVÁ, Eliška a MAREŠ, Jiří., 2008, s. 109)

Tato definice zdůrazňuje, že skryté kurikulum je neformální a že se odehrává v každodenním životě školy. Zahrnuje širokou škálu jevů, které jsou důležité pro učení a rozvoj žáků.

Jackson, který poprvé použil výraz „skryté kurikulum“, se vyjadřuje takto: „Existují i další rysy, mnohem méně zřetelné, i když stejně všudypřítomné, které pomáhají vytvářet si životní fakta, jak už to tak bývá, jimž se studenti musí přizpůsobit. Z hlediska pochopení dopadu školního života na studenta jsou některé rysy učebny, které nejsou okamžitě

viditelné, plně stejně důležité jako ty, které jsou. Charakteristiky školního života, k nimž nyní obracíme svou pozornost, studenti běžně nezmiňují, alespoň ne přímo, ani nejsou náhodnému pozorovateli zřejmé.“ (Jackson, 1990, s. 10) a Kaščák (2009) k tomu dodává: „Skrytost tedy znamená jakousi prvotní nezjevnost, protože relevantní školní fenomény nejsou prvoplánové, ale jsou víceméně překryté buď oficiálním diskurzem, zaběhnutým způsobem nahlížení, proklamovaným pedagogickým cílem apod. ... Podle koncepcí skrytého kurikula je rozdíl mezi snadno zaznamenanatelnými, manifestními, a tedy povrchovými jevy a jevy, které lze označit a lze je označit jako latentní.“ (Kaščák in Studia paedogica, 2009, s. 31)

Kořa (2007) však vysvětluje, že skryté kurikulum nemusí být skryté v tom smyslu, že by bylo neviditelné. Může být skryté v tom smyslu, že je považováno za samozřejmé: „Adjektivum ‚skryté‘ neznámá skutečnosti, které se nacházejí v hloubce, ale jsou spíše před námi jako na dlani. Jejich skrytost je dána tím, že mnohé v běžném provozu škol je považováno za zcela samozřejmé, ale v principu jde o sociální konstrukce anebo konvence vytvořené v rámci dlouhých kulturních tradic. Reflexe toho, co je všemi považováno za přirozené, obvyklé či samozřejmé, odhaluje, že právě zde máme co činit se záležitostmi, které mají pozoruhodné a dosud neodhalené dopady na aktuální budoucí život a chování žáků.“ (Kořa, 2007, s. 113)

Lorenzová (2015) zdůrazňuje, že zájem o skryté kurikulum v pedagogické vědě a výzkumu zůstává stále aktuální. Toto tvrzení lze vysvětlit tím, že skryté kurikulum je obtížně uchopitelný jev, který má významný dopad na učení a rozvoj žáků. Jak bylo uvedeno výše, skryté kurikulum je skryté v tom smyslu, že není explicitně deklarované, ale je implicitně obsaženo v každodenních školních praktikách a je považováno za samozřejmé. To znamená, že skryté kurikulum nemusí být snadno rozpoznatelné a je třeba se na něj dívat kriticky. Z tohoto důvodu je skryté kurikulum zajímavým a důležitým tématem pro pedagogický výzkum: „Od doby Jacksonova vystoupení lze výzvu dostat se ke skrytému (též utajenému, implicitnímu, latentnímu či neviditelnému) kurikulu jako k takovému obsahu školního učení, který intenzivně ovlivňuje zkušenost dětí i dospělých, formuje jejich názory, postoje a mentální struktury, a přitom zůstává v každodenním chodu školy skryt pod povrchem zjevnosti, považovat v pedagogické vědě a výzkumu za stále aktuální, neboť přestože k problému již byly publikovány tisíce článků, zájem o tento obtížně uchopitelný jev nijak nepolevuje.“ (Lorenzová, 2015)

Na závěr bych rád předložil ještě čtyři přístupy, které definoval Mareš s Rybářovou (2003). Tyto přístupy poskytují různé perspektivy na skryté kurikulum a pomáhají nám lépe pochopit jeho složitost a význam.

Profesionalizační přístup (sociologicko-psychologický). Skryté kurikulum se dá rovněž pojímat jako svébytný způsob profesionalizace studentů, jejich přípravu na konkrétní sociální roli ve společnosti.

Procesuálně-produktový přístup (pedagogický). Skryté kurikulum se projevuje nejméně ve dvou podobách. Jednak jako postupy (reálné „praktiky“), které ve školách používají učitelé vůči studentům, studenti vůči učitelům, studenti vůči sobě navzájem (včetně zastání, pomoci či naopak agrese, šikanování, „mazáctví“). Jednak jako konečné výsledky, produkty dlouhodobého praktikování těchto postupů. Mohou to být výsledky na úrovni individuální (kupř. snaha po dalším vzdělávání nebo naopak odpor ke škole či naučená bezmocnost) anebo výsledky mnohem širší (stírání nebo prohlubování sociálních rozdílů, etnických a rasových rozdílů, rozdílů mezi zdravými studenty a studenty zdravotně postiženými atp.).

Sociálně-kulturní přístup (pedagogicko-antropologický). Skryté kurikulum je možné chápat jako soubor zvláštností kultury dané školy. Tedy důraz na hodnoty, které škola preferuje a snaží se je předávat dál, na představy o ideálním žákovi, o občanovi společnosti, o vztazích mezi školou a komunitou, školou a náboženstvím, o žádoucí podobě společnosti (viz pojmy kultura školy, étos školy). Vedle vzdělávacích momentů se zde výrazně uplatňují momenty výchovné, včetně problémů axiologických. Kromě toho zde nacházíme rovinu aplikační. Projevuje se v celkové koncepci pedagogické činnosti, kterou škola přijala. Zde se škola snaží naplnit proklamovanou koncepci člověka, žáka, učitele, jejich společné činnosti jednak konkrétním obsahem, jednak konkrétními činy.

Sociálně-klimatový přístup (sociálně-psychologický a pedagogicko-psychologický). Skryté kurikulum je možno interpretovat tak jako soubor zvláštností sociálního klimatu školy. Buď s akcentem na učitele (klíma školy, rituály školy), nebo s akcentem na studenty (klíma ročníku, studijní skupiny, studentské rituály na fakultě, na kolejích) anebo s akcentem na jejich vzájemné působení, interakci učitel-studenti.

3.2 Obsah skrytého kurikula

Na začátku této kapitoly předkládám citaci od Kaščíka (2013) o dopadech skrytého kurikula, protože zdůrazňuje jeho komplexnost a různorodost. Skryté kurikulum je totiž pojem, který zahrnuje mnoho různých jevů, které se odehrávají ve školním prostředí. Tyto

jevy mohou mít na žáky pozitivní i negativní dopady: „*Pojmově sjednocující aspekt termínu nenacházíme v popisovaných jevech školního života, protože jejich spektrum je velmi různorodé a zahrnuje např. analýzy interakcí mezi učiteli a žáky a jejich hodnocení účastníky interakcí, zahrnuje také analýzy rovnostennických interakcí, analýzy dopadu školské organizace na žáky a také analýzy obsahu vzdělávání. Jednotící moment nacházíme ve způsobu vnímání školní reality, které je typicky diferentní. Pro analytický pohled daných koncepcí je typické diferování mezi neoficiálními školními fenomény a fenomény oficiálními, mezi nereflektovanými školními fenomény a reflektovanými, mezi vedlejšími produkty školního života a naplánovanými produkty.*“ (Kašćák, 2009, s. 31)

Abychom mohli lépe porozumět dopadům skrytého kurikula, využijeme dalšího pohledu, který nabízí Kořa. „*Termín skryté kurikulum zahrnuje také mnohé z toho, co si žák ve škole osvojuje, ale co není obsaženo v učebních plánech či osnovách. Skryté kurikulum může být naplněno jak v průběhu výuky, tak v mimovyučovacím čase (o přestávkách, před a po zahájení výuky apod.). Lze do něj zahrnout řadu osvojených návyků, technik řešení problémových situací i sociálních norem a postojů. Patří sem také některé neuvědomělé aktivity učitelů a projevené postoje, které jsme uváděli například při formování role pohlaví (kupř. odlišné reakce na chování chlapců a dívek). V průběhu školní docházky se žáci učí pravidlům sociálního styku a komunikace, učí se kompromisům, ale i dovednosti bránit se v případě napadení, zvykají si na zátěžové situace a rozvíjejí další dovednosti, které mohou být užitečné pro pozdější zvládnutí životních situací. Mezi tyto dovednosti mohou spadat i ty, které nejsou společensky schvalovány – jako je podvádění, opisování a napodobování místo tvůrčího řešení, lhaní, podlézání autoritám, vytváření utajovaných či nevhodných koalic se spolužáky apod.*“ (Kořa, 2007, s. 114)

Jak již bylo uvedeno, skryté kurikulum je komplexní pojem, který zahrnuje mnoho různých jevů, jež se odehrávají ve školním prostředí. Mezi tyto jevy patří také klima školy a její vnitřní nepsaný řád. Kořa (2007) k tomuto tématu uvádí, že skryté kurikulum zahrnuje i vyrovnávání se s klimatem školy, které nemusí být zdaleka vždy klidné, vlídné či přátelské. Ve školním prostředí se dítě učí nejen akutnímu zdolávání překážek, ale i způsobům, jak „přežít“ nesrozumitelný výklad učitele, nečekané přestávky v činnosti, nezáživné partie látky, unavující tempo výuky apod.: „*Do skrytého kurikula patří i vyrovnávání se s klimatem školy, které nemusí být zdaleka vždy klidné, vlídné či přátelské. Ve školním prostředí se dítě učí nejen akutnímu zdolávání překážek, ale i způsobům, jak přežít nesrozumitelný výklad učitele, nečekané přestávky v činnosti, nezáživné partie látky, unavující tempo výuky apod. Okolnosti je také učí vyrovnávat se s klasifikací a dosáhnout co nejpříznivějšího hodnocení,*

zvláště tehdy, je-li vystaveno sociálnímu tlaku vyžadujícímu co nejlepší známky. Výsledkem může být i to, že žák místo aby se učil látce, učí se odpovídat podle očekávání učitele, zaškrtnout písmenka testu, a to bez ohledu na skutečné zvládnutí a pochopení.“ (Kořa, 2007, s. 115)

Skryté kurikulum je neoficiální, ale neméně důležitou součástí školního vzdělávání, která má významný vliv na žáky v oblasti jejich hodnot, postojů, dovedností a schopností.

- Hodnoty a normy

Skryté kurikulum učí žáky o hodnotách a normách, které jsou v dané společnosti považovány za důležité. Jedná se například o hodnoty, jako je pracovitost, slušnost nebo respekt k autoritě, ale také o normy chování, jako je dodržování pravidel, zodpovědnost za své činy nebo schopnost spolupracovat s ostatními.

- Zvyky a tradice

Skryté kurikulum také učí žáky o zvycích a tradicích, které jsou v dané společnosti zažité. Jedná se například o tradice spojené s významnými dny v roce a kulturními tradicemi, nebo o zvyky, které jsou spojeny s fungováním školy, jako je například plnění domácích úkolů nebo účast na školních akcích.

- Postoje

Skryté kurikulum utváří i postoje žáků k různým tématům. Jedná se například o postoje k různým sociálním skupinám, k různým předmětům, nebo i k samotnému vzdělání.

- Očekávání

Skryté kurikulum žákům ukazuje, jaká jsou od nich očekávání v oblasti vzdělávání, chování a dalších oblastí. Tato očekávání mohou být žákům nápomocná, ale také je mohou demotivovat.

Dopady skrytého kurikula

Skryté kurikulum má významný vliv na žáky, jejich chování, postoje a hodnoty. Může mít pozitivní i negativní dopady.

Pozitiva skrytého kurikula:

- Skryté kurikulum může žákům pomoci rozvíjet pozitivní hodnoty a postoje, jako je pracovitost, slušnost, respekt k autoritě nebo schopnost spolupracovat s ostatními.
- Skryté kurikulum může žákům pomoci naučit se základní společenské dovednosti, jako je například dodržování pravidel, zodpovědnost za své činy nebo schopnost řešit problémy.
- Skryté kurikulum může žákům pomoci lépe porozumět společnosti, ve které žijí, a jejím hodnotám a normám.

Negativa skrytého kurikula:

- Skryté kurikulum může žákům předávat hodnoty a postoje, které jsou v rozporu s hodnotami společnosti.
- Skryté kurikulum může žákům předávat stereotypy a předsudky, které mohou vést k diskriminaci a marginalizaci některých sociálních skupin.
- Skryté kurikulum může žákům způsobit stres a frustraci, pokud jsou vystaveni očekáváním, která jsou pro ně příliš vysoká nebo nereálná.

4 Vliv skrytého kurikula na sekundární socializaci

4.1 Definice socializace a interakčních rituálů

Vstup do školy je významnou událostí v životě každého dítěte. Je to okamžik, kdy dítě vstupuje do nového sociálního prostředí, které má významný vliv na jeho další vývoj. Škola představuje instituci, která reprezentuje hodnoty a normy společnosti. Tyto hodnoty a normy jsou dítěti předávány prostřednictvím různých mechanismů, mezi které patří i rituály.

Následující odstavec od Vágnerové (2012) uvádím na začátku kapitoly, protože zdůrazňuje význam školy pro sekundární socializaci žáků: *„Škola představuje instituci, která má významný vliv na to, jak se žáci učí a osvojují si hodnoty a normy společnosti. Rituály jsou jedním z mechanismů, kterými škola tento vliv uplatňuje. Ve školním věku je ze socializačního hlediska důležitý vstup do školy. Představuje další odklon od vylučného vlivu rodiny a podřízení instituci, jež reprezentuje hodnoty a normy, které jsou nejbližší kultuře střední a vyšší vrstvy společnosti. Tyto hodnoty jsou zde prezentovány jako obecná norma, platná pro všechny stejně. Škola děti rozvíjí specifickým způsobem, který nemusí být zcela shodný se směřováním rodiny. Školní věk je další fází přípravy na život ve společnosti, resp. její zaměřenější variantou, která může být ze sociálního hlediska rozhodující. Ve škole se dítě připravuje na svou pozdější profesní roli a již v této době průběžně potvrzuje své předpoklady pro její získání. Úspěšnost uplatnění ve škole předurčuje pozdější společenské zařazení. Pod vlivem školy se rozvíjejí vlastnosti a kompetence, které mohou být v tomto směru užitečné. Na jedné straně jde o uspokojivou orientaci v novém prostředí, tj. aby dítě pochopilo, co se od něj vyžaduje, a na druhé straně o osvojení žádoucích dovedností.“* (Vágnerová, 2012, s. 311)

Další odstavec, který níže uvádím, navazuje na předchozí odstavec tím, že popisuje, jak se ve školním věku rozvíjejí vztahy dítěte s různými lidmi mimo rodinu. Tyto vztahy jsou důležité pro socializaci dítěte, protože mu pomáhají naučit se novým rolím a postavení ve společnosti: *„Nástup do školy přináší změnu způsobu života a mnoho nových požadavků, jejichž zvládnutí umožňují specifické sociální zkušenosti získané v předškolním věku, v souhrnu jako školní připravenost. Rozvoj příslušných zkušeností, schopností a dovedností závisí především na rodině, v menší míře je může ovlivnit kompenzační působení mateřské školy. Ve školním věku se dále rozvíjejí vztahy s různými lidmi mimo rodinu, jak s učiteli, tj. cizími dospělými, kteří představují významnou a mocnou autoritu, tak s vrstevníky,*

především se spolužáky. V rámci různých sociálních skupin získává dítě různé role a s nimi spojené postavení.“ (Vágnerová, 2012, s. 312)

Rituály, které se konají při vstupu do školy, pomáhají žákům pochopit, že se stali školáky. Tato role má přesně definovaný obsah a způsob získání. Dítě se musí podřídit autoritě učitele i školnímu řádu: *„Role školáka je (kromě jiného) formální rolí, její obsah i způsob získání je přesně určen a toto vymezení má obecnou platnost. Zápis i první den ve škole mají charakter společenského rituálu, který potvrzuje jednoznačně získání této role a počátek nové životní fáze. Když jde dítě poprvé do školy, ví, že od této chvíle je školákem, že se něco velmi podstatného změnilo. Role školáka je převážně podřízenou rolí, dítě se musí podřídit autoritě učitele i školnímu řádu, který reguluje veškeré jeho projevy i způsob jejich hodnocení.*“ (Vágnerová, 2012, s. 329)

Koťa (2002) zdůrazňuje, že socializace není pouze procesem adaptace jedince na stávající společnost. Socializace zahrnuje také proces inovace a změny. Škola jako instituce socializace by tedy neměla být chápána pouze jako konzervativní instituce, která pouze přenáší stávající hodnoty a normy: *„Formulace socializace znamená vrůstání jedince do společnosti‘ často zastírá fakt, že takto pojaté zespolečnění jedince je velmi často pojímáno jako prostý proces adaptace dítěte na stávající provoz společnosti. Kdyby institucionalizovaná socializace byla pojata takto úzce, znamenalo by to, že škola je jednou z nejkonzervativnějších institucí. Ale tak tomu ve skutečnosti není, i když některé kritické teorie ji za takovou vydávají.*“ (Koťa, 2002, s. 139)

V této kapitole je zdůrazněn význam rituálů pro socializaci žáků ve školním prostředí. Kromě toho, že rituály pomáhají žákům orientovat se v novém prostředí a podřídit se autoritě učitele i školnímu řádu, mohou mít i další funkce. Například mohou:

- Posilovat pocit sounáležitosti a identity u žáků. Rituály, které se týkají celé školy nebo třídy, mohou pomáhat žákům cítit se jako součást skupiny a rozvíjet u nich pocit sounáležitosti a identity.
- Přenášet hodnoty a normy společnosti. Rituály mohou pomáhat žákům osvojovat si hodnoty a normy, které jsou považovány za důležité v dané společnosti.
- Přípravovat žáky na další život. Rituály, které jsou spojeny s přechodem do další fáze života, mohou pomáhat žákům připravit se na změny, které je čekají.

5 Vliv rituálů na školní klima a kulturu školy

5.1 Definice školního klimatu

Naše školství prochází již několik let změnami, které se dotýkají celého prostředí školy a ovlivňují její klima. Také z tohoto důvodu může být školní klima v posledním období dosti akcentovanou oblastí. Je již zřejmé, že bez příznivého klimatu nelze očekávat zvyšování školní efektivity. Školní klima má mimo jiné vliv na sociální chování žáků, ale také na jejich motivaci k výkonu, na průběh učení i na učební výsledky. Se školním klimatem souvisí výkonnostní status třídy. To znamená, jaký je počet úspěšných žáků ve srovnání s neúspěšnými. Dobré školní klima však prospívá nejen žákům, ale působí rovněž na psychické rozpoložení učitelů a vedení školy, na jejich pracovní spokojenost. Konečně můžeme říci, že ovlivňuje existenci školy, její schopnost přežít a připravenost k inovacím. (Grecmanová, 2004)

Grecmanová dále představuje obecný pohled na sociální dimenzi školního klimatu: „*Sociální dimenze se vztahuje na způsob komunikace a kooperace mezi jednotlivci i skupinami. Svým chováním a vztahy se na ní podílejí například učitelé, žáci, rodiče, ředitel, školní inspektoři. Interakce jsou velmi pestré a časté jak uvnitř skupin (mezi žáky, učiteli apod.), tak k nim dochází mezi skupinami (mezi učiteli a vedením, učiteli a rodiči, žáky a učiteli atd.).*“ (Grecmanová, 2004)

Školní klima je tedy komplexní pojem, který se zabývá kvalitou vztahů a sociálních procesů, které fungují ve škole. Je to subjektivní proměnná, která závisí na tom, jak školu vnímají, prožívají a hodnotí učitelé, žáci a další zaměstnanci školy. Víceméně tuto myšlenku definuje pedagogický slovník následovně:

„*Sociálně-psychologická proměnná, která vyjadřuje kvalitu interpersonálních vztahů a sociálních procesů, které fungují v dané škole, tak, jak ji vnímají, prožívají a hodnotí učitelé, žáci, příp. zaměstnanci školy. Součástí klimatu školy je například klima učitelského sboru, klima školních tříd, celkového prostředí školy atd.*“ (PRŮCHA, Jan; WALTEROVÁ, Eliška a MAREŠ, Jiří, 2008, s. 109)

V této definici jsou zdůrazněny tři základní aspekty klimatu školy, a to:

- **Interpersonální vztahy:** Školní klima je ovlivněno vztahy mezi lidmi ve škole, například mezi učiteli, žáky, rodiči nebo zaměstnanci školy. Tyto vztahy mohou být pozitivní, podporující a důvěryhodné, nebo negativní, konfliktní a nepřátelské.

- **Sociální procesy:** Školní klima je také ovlivněno sociálními procesy, které ve škole probíhají, například komunikací, spoluprací, soutěží nebo konflikty. Tyto procesy mohou podporovat učení a rozvoj, nebo naopak mohou být překážkou.
- **Subjektivní vnímání:** Školní klima je subjektivní proměnná, která závisí na tom, jak ji vnímají jednotlivci. To znamená, že to, co považuje jeden člověk za pozitivní školní klima, může jiný člověk považovat za negativní.

Stojí za zmínku upozornit na dva důležité pojmy, které se často používají společně. Je však důležité uvědomit si, že se jedná o dva důležité koncepty. O oné rozdílnosti pojmů školní klima a školní prostředí nás informuje více Grecmanová. Grecmanová a spoluautoři souboru dotazníku pro učitele, žáky a rodiče považují klima školy za projev celého školního prostředí (kulturní, sociální, personální a ekologické oblasti) ve vnímání, prožívání a hodnocení žáků, učitelů, rodičů a dalších aktérů školního života. Pro pochopení pojmu klima školy tedy autoři evaluačního nástroje „Klima školy“ doporučují vyjít ze školního prostředí a sledovat jeho působení na žáky, učitele a rodiče, případně i na další aktéry. Školní prostředí a klima školy však není možné ztotožňovat. Školní prostředí působí na lidi (učitele, žáky, rodiče), kteří jsou jeho součástí a přes své vnímání, prožívání a posuzování filtrují vše, co je obklopuje. Klima školy je pak relativně stálá kvalita.

Upozorňuje však, že je třeba jej zároveň vnímat jako zastřešující pojem, jenž se velmi liší od klimatu výuky, třídy, učitelského sboru, organizačního klimatu. Klima školy je nutné zjišťovat propojením informací od různých aktérů, jejichž hodnocení je výsledkem vnímání a prožívání školního prostředí v delším časovém období. Můžeme například sledovat, jak jsou žáci, učitelé a rodiče spokojeni s fyzickým prostředím školy, organizačním uspořádáním a obsahem výuky, s prací učitelů, chováním žáků, s přístupem vedení školy atd. Každý z těchto činitelů má určitý vliv.

Zjednodušený výtah předchozí citace by mohl znít následovně:

Školní prostředí je souhrn fyzických, organizačních, sociálních a kulturních faktorů, které tvoří školu. Zahrnuje například:

- Fyzické prostředí: stav budovy, vybavení, prostory pro výuku a volný čas, bezpečnostní opatření atd.
- Organizační prostředí: školní řád, organizační struktura, rozvrh, způsob hodnocení atd.
- Sociální prostředí: mezilidské vztahy mezi učiteli, žáky, rodiči a dalšími zaměstnanci školy.

- Kulturní prostředí: hodnoty, normy, tradice a zvyky, které jsou ve škole sdíleny.

Školní klima je subjektivní vnímání a prožívání školního prostředí jednotlivými aktéry školního života. Zahrnuje jejich pocity, postoje a názory na školu.

5.2 Definice kultury školy

Pojem kultura školy si dnes získává stále více pozornosti teoretiků i praktiků. Stává se módním a zároveň moderním pojmem, bývá součástí diskusí o současných problémech a možnostech škol. O kultuře školy se hovoří v souvislosti s reformou vzdělávání, pedagogickými inovacemi, autonomií i rozvojem škol. Kultura školy je pojmem, který vyjadřuje optimální stav a zároveň upozorňuje na nedostatky současného stavu. Zahrnuje přání (jakou bychom chtěli školu mít), očekávání (jaká by měla škola být), normativnost procesu vzdělávání (co a jak škola plní). (Pol in Pedagogika, 2002, s. 206)

Jinými slovy to tak popisuje i Grecmanová: „*Kulturu školy lze spatřovat v uplatňování tradic, určité hodnotové orientace, vizí (Obdržálek, 1998, s. 324) a ve veřejném mínění. K tomu se řadí také poznávací a hodnotící přístupy, odborné kompetence a symboly, které ve škole existují, převládají nebo se požadují.*“ (Grecmanová, 2004)

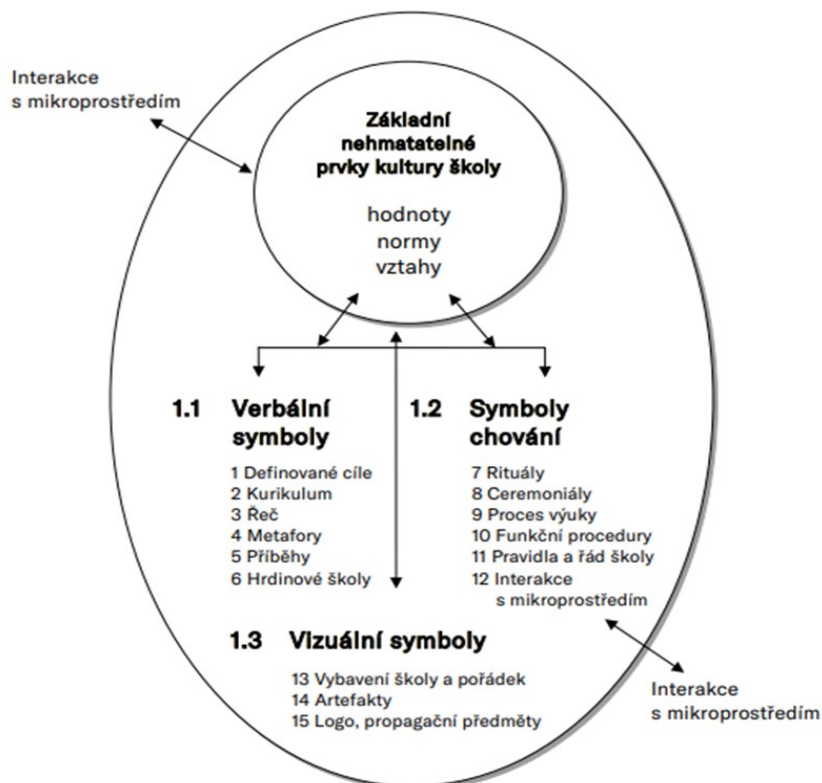
V pedagogickém slovníku Jana Průchy najdeme v definici i původ termínu kultura školy: „*Termín proniká do pedagogiky z teorie řízení organizací. Je to obtížně definovatelný, avšak relativně stálý faktor zahrnující:*

1. *specifické rysy konkrétní školy, zejm. sdílené hodnoty, postoje, normy, symboly, rituály, preferované chování aktérů školního života;*
2. *vztahy školy k okolí, sociálním partnerům a rodičům. Relevantními kategoriemi, v nichž je kultura školy popisována, jsou zejména klima školy, její pedagogická koncepce, étos školy, styl vedení, soudržnost při uplatňování společenských cílů, prestiž školy na veřejnosti aj.*“

(PRŮCHA, Jan; WALTEROVÁ, Eliška a MAREŠ, Jiří., 2008, s. 109)

Kultuře školy se široce věnuje Ludvík Eger ve své publikaci *Marketing školy* (2021), kde nabízí přehledné grafické znázornění schéma kultury školy.

„*Níže uvedené schéma (obrázek 2) přehledně popisuje prvky kultury školy a může být i dobrým základem pro otevření diskuse ve sboru školy ,o kultuře naší školy‘. Schéma vychází z práce Světlíka (1996) a dále informace můžete najít v práci Jakubíkové (2001) nebo Egera (2006) či Světlíka (2006).*“ (Eger, 2021, s. 87)

Obrázek 1: Prvky kultury školy

„Jak je patrné z výše uvedeného obrázku 2, jádrem, pilířem i duší kultury školy jsou hodnoty. Hodnoty nabízejí směr, kterým by se měli všichni zaměstnanci každý den ubírat, směřují jejich chování. Podobně významné jsou psané i nepsané normy a samozřejmě i vztahy mezi lidmi v organizaci (viz dále i klima a kultura školy). Dalšími prvky kultury školy jsou verbální symboly, kam řadíme i tzv. hrdiny školy, příběhy o škole, ale i mýty s ní spojené, jež jsou komunikovány i prostřednictvím tzv. kulturní sítě. Hrdinové, jsou (magické) osoby, které jsou příkladné zejména pro komunitu školy. Mají osobitý charakter a styl. Dělají věci tak, jak by je chtěli dělat i jiní, kdyby to uměli nebo kdyby se nebáli. Hrdinové jsou správní zaměstnanci školy, ale i příkladní žáci či studenti. Pod symboly chování najdeme i procesy a funkční procedury, jež přímo souvisí s hlavní vzdělávací činností ve škole. Symboly jsou pro kulturu školy velmi důležité. Projevuje se v nich komunikace základních hodnot, norem a vztahů, tedy toho, co je pro kulturu organizace klíčové. Kulturní síť je spojena se silnou kulturou. Je neformální, má svá pravidla, která nejsou psaná, jsou ale dodržovaná, a je nutno je respektovat. Tato síť má primární důležitost v komunikačním procesu uvnitř celé školy.“ (Eger, 2021, s. 87– 88)

Eger též vypracoval tabulku, která má sloužit učitelům a především ředitelům k popisu kultury vlastní školy. Tabulku je vhodné tvořit v pracovním týmu školy a dále

diskutovat ve sboru školy, popř. s dalšími partnery školy. Tabulku na konec rozdělil podle manifestace směrem dovnitř (nemateriální) a manifestace směrem ven (materiální). Nám zde poslouží jako ucelený přehled faktorů, které mají vliv na kulturu školy.

	Materiální manifestace	Nemateriální manifestace
Manifestace směrem ven	budovy, hřiště, školní pozemky stánky na veletrzích a výstavách atd. venkovní označení školy, nápisy, znak školy, vlajka školy fasády, dveře, okna a jejich výzdoba domovské barvy oblečení zaměstnanců někde i studentů (mnohdy i celkový vzhled) tiskoviny, vizitky, propagační materiály školy dárkové předměty	vzdělávací program školy školné, různé poplatky chování zaměstnanců i žáků vůči veřejnosti orientace v čase (dlouhodobý, krátkodobý horizont) formy nabídky výuky systém marketingové komunikace: marketingová komunikace, podpora prodeje, Public Relations a publicita, přímý prodej, přímý marketing vztahy žák-učitel-rodíč-společnost

Obrázek 2: Základní přehled manifestace školní kultury A
(Eger, 2021, s. 93)

	Materiální manifestace	Nemateriální manifestace
Manifestace směrem dovnitř	vstupy, dvory, předzahrádky i vnitřní hřiště, využití a úprava pozemků i jiných prostor vrátnice – její vzhled a uspořádání, manifestace úspěchů školy – tabule cti, výsledky soutěží, prezentace úspěšných absolventů školy atd. vnitřní prostory budov (chodby, místnosti, dílny, laboratoře, sociální /zařízení, zákoutí atd.) architektura barvy, osvětlení, větrání, vytápění vybavení vnitřních prostor (stroje, přístroje, nábytek aj.) informační systémy (orientační tabule, označení místností, aj.)	proces a organizace výuky klima (teplo školy, sociální temperatura, etika) vztah nadřízený-podřízený formální a neformální komunikace uvnitř školy všemi směry, tj. nadřízený-podřízený, vyučující-žák, vedení mezi sebou, učitelé mezi sebou, žáci mezi sebou, ostatní pracovníci školy atd. základní hodnoty, vnitřní etika hodnota času řeč hrdinové příběhy, historky, ceremoniály vztah k profesi a k vlastní práci

Obrázek 3: Základní přehled manifestace školní kultury B
(Eger, 2021, s. 94)

„Projevy kultury lze sledovat: v rovině dojmů, které škola vzbuzuje u vlastních pracovníků i v široce pojatém okolí, při komunikaci uvnitř i vně školy, v rozhodovacích procesech školy. Materiální manifestace kultury školy působí zejména na veřejnost, ale také

na žáka a jeho rodiče. Vizuální symboly posilují proces identifikace se školou u všech, kteří mají ke škole blízko. S nemateriální manifestací kultury školy se často potenciální žáci a jejich rodiče, potenciální zaměstnanci a veřejnost seznamují mnohem dříve než s materiální manifestací a vytváří si první názor na školu. Ten může velmi silně ovlivnit jejich rozhodování o výběru školy, na které chtějí studovat, nebo být zaměstnání, být jejími sponzory atd.“ (Eger, 2021, s. 94)

Závěrem je nutné také říci, že kultura školy má významný vliv na všechny aspekty školního života. Může mít pozitivní, avšak i negativní dopad na učení, rozvoj žáků a učitelů, a na celkovou atmosféru ve škole.

Pozitivní kultura školy podporuje:

- Učení a rozvoj žáků: Žáci se ve škole cítí bezpečně a podporováni, což jim pomáhá se lépe učit a rozvíjet.
- Profesionální rozvoj učitelů: Učitelé se ve škole cítí oceňováni a podporováni, což jim pomáhá zlepšovat svou práci.
- Dobrou atmosféru ve škole: Žáci, učitelé a zaměstnanci školy se ve škole cítí příjemně a dobře.

Negativní kultura školy může mít negativní dopad na:

- Učení a rozvoj žáků: Žáci se ve škole mohou cítit ohroženi, nevitáni nebo odmítáni, což může mít negativní dopad na jejich učení a rozvoj.
- Profesionální rozvoj učitelů: Učitelé se ve škole mohou cítit přetížení, frustrovaní nebo méně motivovaní, což může mít negativní dopad na jejich práci.
- Dobrou atmosféru ve škole: Žáci, učitelé a zaměstnanci školy se ve škole mohou cítit nepříjemně nebo dokonce ohroženi.

Kultura školy je důležitým faktorem, který může mít významný vliv na úspěšnost vzdělávání. Školy by se proto měly snažit o vytvoření pozitivní kultury, která bude podporovat učení, rozvoj žáků a učitelů a dobrou atmosféru ve škole.

6 Empirická část

Tato diplomová práce se věnuje problematice rituálů v edukačním prostředí, respektive jejich významu a funkcím. V teoretické části práce jsem se pokusil shrnout informace o rituálech z mnoha pohledů, nalézt souvislosti mezi jednotlivými druhy rituálů a vytvořit teoretický rámec, ze kterého vychází můj výzkum a který je nezbytným předpokladem každého pedagogického výzkumu. Jak již bylo zmíněno v úvodu práce, jsou to informace, které se bezprostředně vztahují k tématu, popisují rituál z mnoha úhlů pohledů a z perspektivy jednotlivých oborů.

Na základě tohoto teoretického přehledu jsem si stanovil konkrétní cíle empirické části:

Hlavním cílem výzkumu bylo zmapovat, jak jsou v problematice rituálů pedagogové teoreticky vybaveni, jak je chápou, a především to, jaký mají názor na jejich funkci a význam ve výuce.

Dílčím cílem mého výzkumu bylo zjistit, jestli pedagogové rituály znají a v praxi je používají, a pokud ano, které rituály to jsou.

Po pečlivé rešerši vědeckého aparátu a výběru informací z odborné literatury jsem stanovil tyto výzkumné otázky:

Výzkumná otázka č. 1: Jaké rituály se uplatňují ve školním prostředí a jakou mají funkci a význam?

Výzkumná otázka č. 2: Jaké jsou vztahy mezi rituály a edukačním procesem?

6.1 Výzkumný vzorek a jeho popis

Výzkumný vzorek respondentů byl zvolen na základě promyšleného výběru školních zařízení.

Při přípravě jsem kvůli možnosti výzkumu oslovoval muže i ženy – z důvodu genderové objektivity v této části práce používám jednotné pojmy v mužském rodě, tj. ředitel, pedagog, učitel, respondent.

Respondenty jsou ředitelé a učitelé převážně z jihočeských základních škol, se kterými mám osobní zkušenost, ale oslovil jsem i pedagogy ze škol z jiných regionů. V dotazníku odpovídali tedy také respondenti ze Středočeského kraje, severních Čech a Prahy. Podstatné pro mě také bylo, aby byl výběr škol rozmanitý. Tento záměr se podařilo naplnit a mezi respondenty jsou proto jak pedagogové ze státních škol, tak ze škol s jiným stylem výuky.

Výzkumné šetření bylo provedeno formou otevřeného rozhovoru (on-line dotazníku) s dvaceti čtyřmi respondenty na konci roku 2023. V dalších kapitolách textu představuji stručnou kategorizaci skupin respondentů a charakter jednotlivých školských zařízení, které respondenti výzkumného šetření zastupovali. V charakteristice jednotlivých škol určuji jejich zřizovatele, program, formy a metody výuky, vzdělávací obsah apod. a případně zmiňuji další specifické charakteristiky, kterými se jednotlivé typy vzdělávacích zařízení od sebe odlišují.

6.1.1 Charakter jednotlivých školních zařízení

Výčet škol zastoupených v dotazníku s jejich stručnou charakteristikou:

1. základní škola Plzeň – rozšířená výuka jazyků na 1. a 2. stupni

Církevní základní škola Orbis Pictus Tábor

Montessori školy Andílek MŠ a ZŠ – Montessori

Stross Praha – Základní škola Praha 7, Strossmayerovo náměstí 4, příspěvková organizace zřizovaná MČ Praha 7

Základní škola a Mateřská škola Benešov nad Ploučnicí, příspěvková organizace

Základní škola a Mateřská škola Nová, České Budějovice

Základní škola a Mateřská škola Malšice

Základní škola a Mateřská škola Mozaika, školská právnická osoby – Montessori

Základní škola a Mateřská škola Slapy – škola s prvky Montessori

Základní škola Bystřice, okres Benešov

Základní škola Chomutov, Na příkopech – zaměřena na výuku předmětu informatika, cizích jazyků a matematiky

Základní škola Ostrov – škola je zaměřena na výuku a výchovu dětí se specifickými vzdělávacími potřebami, nabízí vzdělávání pro žáky s těžkým postižením akombinovanými vadami

Základní škola Planá nad Lužnicí

Základní škola Šumperk, Vrchlického 22 – základní škola při zdravotnickém zařízení, zajišťuje výchovu a vzdělání žákům zdravotně oslabeným a dlouhodobě nemocným

Základní škola TRNKA

Základní škola Zborovská, Tábor – škola se zaměřením na sport

Základní škola Žďár nad Sázavou, Švermova 4 – škola zaměřená na ekologii a projekty

Waldorfská základní škola Mistra Jana – waldorfská škola

6.2 Metodologie výzkumu

Na základě charakteru výzkumného problému a upřesněného cíle výzkumu byla jako vhodný rámec zvolena metodologie kvalitativního výzkumu. Ta umožňuje získat podrobná výzkumná data, vzhled do kvalifikované orientovanosti respondentů ve zkoumané problematice a poskytuje široký prostor pro individuální formulaci odpovědí dotazovaných. Podle Švaříčka a Šed'ové (2007, s. 17) je kvalitativní výzkum chápán jako proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat analýzou hloubkových dat komplexní obraz zkoumaných jevů.

6.3 Etické otázky výzkumu

Dle Švaříčka a Šed'ové (2007, s. 43) je důležité v rámci výzkumu neopomíjet etické otázky. V průběhu kvalitativního výzkumu je třeba promýšlet a zvažovat důsledky zjištění, zejména publikovaných závěrů.

Respondenti byli požádáni o souhlas s rozhovorem a jeho zaznamenáním a byli poučeni o využití poskytnutých odpovědí pro účely této práce. Kvůli zachování anonymity neuvádím jména respondentů ani konkrétní informace o vzdělávacích zařízeních, kde respondenti profesně působí.

6.4 Technika sběru – dotazník

Za účelem sběru výzkumných dat jsem jako základní výzkumnou techniku zvolil strukturovaný hloubkový rozhovor obsahující otevřené otázky.

Dle Pelikána (1998) je dotazník snad nejpoužívanější pedagogickou výzkumnou technikou vůbec. Podstatou dotazníku je zjištění dat a informací o respondentovi, ale i jeho názorů a postojů k problémům. Na rozdíl od některých jiných technik se používána forma písemných odpovědí na položené otázky.

Velkou předností dotazníkového šetření je snadná administrace, dostupnost, přehlednost a možnost oslovení většího počtu respondentů. Je možné získat informace, které nejsme schopni získat jinou technikou, zejména pokud jde o stanoviska, názory nebo postoje dotazovaných osob. Nevýhodou je určitá omezenost prostoru pro odpovědi, možnost neporozumění otázce a uvádění očekávaných odpovědí. Pokud je dotazník dlouhý, vede to k únavě respondenta, ke ztrátě motivace a v důsledku toho často k náhodnému vyplňování dotazníku bez většího rozmyšlení.

Co se týká otázek, způsobu pokládání a formulace mohou být ovlivněny subjektivitou tazatele. Otázky mohou být otevřené nebo uzavřené, je možné použít metodu škálování. (Pelikán, 1998, str. 105–206)

Otázkami položenými ve svém výzkumném dotazníku jsem směřoval jednak na celkové pojetí problematiky rituálů v jednotlivých školách, zajímaly mě také osobní názory jednotlivých pedagogů, jejich motivace a osobní zkušenosti z praxe.

6.5 Technika zpracování dat

Pro provedení analýzy shromážděných dat jsem odpovědi všech respondentů shromáždil a roztřídil podle jednotlivých otázek dotazníku. Získaná data jsem analyzoval metodou otevřeného kódování, během něhož jsem získané odpovědi rozebral a konceptualizoval. Získaná data jsem v souladu s metodikou Švaříčka a Šed'ové (2007, s. 211) rozdělil na jednotky. Ke každé vzniklé jednotce jsem přiřadil související kód podle charakteru rituálu či úrovně orientovaného vzhledu respondenta. Jakmile jsem dokončil seznam kódů, postoupil jsem k jejich kategorizaci.

6.6 Prezentace výsledků šetření

S ohledem na zřejmé rozdíly v teoretickém vzhledu a praktické zkušenosti s různými typy rituálů u jednotlivých respondentů jsem se rozhodl shromážděná výzkumná data třídit podle odborné orientovanosti respondentů, jejich role ve vzdělávacím zařízení a charakterem vzdělávacího zařízení, tak aby mohly být v další fázi kódování a analýzy výzkumných dat formulovány odpovědi na výzkumné otázky.

Na základě teoretické části jsem si stanovil zjednodušenou klasifikaci rituálů:

Přechodový rituál

- označuje přechod jednotlivce z jednoho stavu do druhého. Může se jednat o přechod z mateřské školky na základní školu nebo mezi jednotlivých stupni školy.

Interakční rituál

- slouží k posílení sociálních vazeb mezi jednotlivci. Mezi interakční rituály patří například pozdravy, rozloučení, nebo rituály, které se konají při různých společenských příležitostech. Interakční rituály pomáhají jednotlivcům cítit se jako součást společenství a podporují sociální interakci.

Oslavný rituál

- koná se k oslavě nějakého významného události nebo osoby. Mezi oslavné rituály patří například narozeniny nebo oslavy významných událostí v historii či tradic.

Manifestní rituál

- slouží k vyjádření určitých hodnot nebo přesvědčení. Mezi manifestní rituály ve škole patří například veřejná prezentace uvnitř nebo mimo školu. Manifestní rituály pomáhají lidem spojit se kolem společných hodnot a cílů.

Rituál revolty

- slouží k vyjádření nesouhlasu s určitým stavem věcí. Mezi rituály revolty ve škole patří například vzpurné a demonstrativní chování žáků. Rituály revolty pomáhají lidem vyjádřit svůj nesouhlas a zároveň mohou vést k pozitivním změnám ve společnosti.

Rituál dodržování pravidel a řádu

- slouží k posílení sociálních norem a pravidel. Mezi rituály dodržování pravidel a řádu ve škole patří sem například seznamování se školním řádem. Rituály dodržování pravidel a řádu pomáhají lidem cítit se bezpečně a chráněně.

Dále jsem třídil odpovědi u interakčních a přechodových rituálů na formální a neformální:

Formální interakční rituál

- má stanovená pravidla a postupy. Je často spojen s určitou institucí nebo organizací.

Neformální interakční rituál

- nemá stanovená pravidla a postupy. Je často spontánní a přirozený. Mezi neformální interakční rituály patří například pozdravy a rozloučení mezi přáteli.

Formální přechodový rituál

- má stanovená pravidla a postupy. Je často spojen s určitou institucí nebo organizací v našem případě školy.

Neformální přechodový rituál

- nemá stanovená pravidla a postupy. Je často spontánní a přirozený.

Vyhodnocení dotazníkových otázek

Otázka č. 1

Uved'te rituály, o kterých se domníváte, že je pedagogičtí pracovníci a žáci realizují.

U tohoto bodu bylo cílem získat vhled do rituálů, které probíhají na základních školách a podpořit reflexi nad tímto tématem a ukotvení odpovědí do teorie.

Tento bod je záměrně uveden otevřeně, bez jakéhokoliv členění, aby se bylo možné vyhnout manipulaci s možným uváděním dat a uvědomění vycházelo čistě od respondentů.

Ředitelé a ostatní pedagogové si v odpovědích nejčastěji uvědomují přechodové rituály, manifestní rituály a interakční rituály, které v jejich školách probíhají.

Podle členění uvedu konkrétní příklady:

Přechodové rituály	
Rituál	uvedlo respondentů
Uvítání na začátku hodiny – tedy přechod z přestávky do hodiny	9/24
Ranní setkání žáků z více tříd před vyučováním – přechod mezi domácím prostředím a školním prostředím	8/24
Společné uvítání na začátku roku a rozloučení na konci roku – přechod mezi ročníky	5/24
Oslavy narozenin žáků	2/24
Pasování na čtenáře	1/24
Přechod na druhý stupeň	1/24
Pasování na „devátáky“	1/24

Tabulka 2: Otázka č. 1 – Přechodové rituály

Oslavné rituály:

Oslavný rituál	
Rituál	uvedlo respondentů
Oslavy svátků – rituály oslav významných dat a svátků	5/24

Tabulka 3: Otázka č. 1 – Oslavný rituál

Jmenovitě respondenti uváděli svátky jako Vánoce, Velikonoce, Den Země, Den jazyků

Manifestní rituály:

Manifestní rituály	
Rituál	uvedlo respondentů
Vánoční jarmark a vánoční besídka – tedy rituál pro širší obec školy (rodiče, prarodiče, přátelé)	5/24
Sportovní a jiné akce pořádané školou – převážně organizované pro školy samotné s otevřeností pro širší publikum	2/24

Tabulka 4: Otázka č. 1 – Manifestní rituál

Interakční rituály:

Interakční rituály	
Rituál	uvedlo respondentů
Zdravení se žáky – zahrnuto je zde postavení se na začátku hodiny, ale podání ruky při příchodu do školy	5/24
Sportovní a jiné akce pořádané školou – převážně organizované pro školy samotné s otevřeností pro širší publikum	9/24
Debata ve sborovně - debata učitelé o momentálním klimatu třídy a předávání informací související s výukou	1/24

Tabulka 5: Otázka č. 1 – Interakční rituály

Zjištěním je, že učitelé si nejvíce uvědomují a realizují přechodové a interakční rituály.

V dotazníku se nezdá objevují inspirativní odpovědi, které si zaslouží pozornost.

Inspirace:

Uvádím zde úryvek z jedné odpovědi: „Z osobní zkušenosti mi žáci pomohli nastavit rituál zahájení hodiny – věnovat minutku otázkám na to, jak se cítí, na co jsou připraveni, co se událo a zůstalo v nich nedořešené z předchozí hodiny. Stačilo mi, že jsem je nechala přehrát svůj vstup do třídy, abych si uvědomila, co musím změnit a že všichni potřebujeme chvíli na naladění se na sebe a na společnou práci (vstupovala jsem do učiva příliš rychle a

uvědomila jsem si to, až když mi moje zahájení hodiny děti předvedly). I tohle byl jeden z momentů, kdy jsem si uvědomila důležitost rituálů pro naši společnou práci a naladění.“

Poznámka: Pod pojmem *oslavné rituály* chápeme opakující se rituál vázaný k nějakému datu, ustálený a periodicky se opakující. Pokud se jedná například o oslavy narozenin, jde spíše o interakční rituál, kdy probíhá interakce ve třídě mezi žáky, popřípadě mezi žáky a učiteli.

Otázka č. 2

Které rituály realizujete vy jako učitelé?

Cílem zjištění u této otázky bylo získat vhled do rituálů, které realizují samotní učitelé, a podpořit reflexi nad tímto tématem a ukotvení odpovědí do teorie.

Otázka je položena s vymezením na skupinu vyučujících.

Učitelé si opět nejčastěji uvědomují přechodové rituály, manifestní rituály, interakční rituály a cyklické rituály, které oni sami realizují.

Podle členění uvedu konkrétní příklady.

Přechodové rituály:

Přechodové rituály	
Rituál	uvedlo respondentů
Organizace změny stavu žáka – žák se přesouvá do vyšší privilegované skupiny	1/24
Rituály spojené s výukou – přípravy na hodinu, zapisování absence a další	2/24
Ukončení dne odpočinkem	1/24
Oslavy narozenin žáků	1/24

Tabulka 6: Otázka č. 2 – Přechodové rituály

Oslavné rituály:

Oslavné rituály	
Rituál	uvedlo respondentů
Předávání dáreků – rituály obdarování kolegů	2/24

Tabulka 7: Otázka č. 2 – Oslavné rituály

Manifestní rituály:

Manifestní rituály	
Rituál	uvedlo respondentů
Čaje s rodiči žáků	1/24

Tabulka 8: Otázka č. 2 – Manifestní rituály

Interakční rituály:

Interakční rituály	
Rituál	uvedlo respondentů
Společné setkávání učitelů – rituál, který se odehrává mimo zraký žáky za dveřmi sboroven	9/24
Pozdravy a loučení – respondenti ve většině případů zmiňovali každodenní zdravení a loučení se se žáky	8/24
Teambuldingové akce – akce probíhající mimo školu bez žáků, kde je zahrnuto i školení pedagogů	5/24
Rodičovské schůzky – schůzky s rodiči žáků v pravidelných intervalech	2/24
Rituály ve výuce – vyučující uváděli zkoušení, signál ztišení, hodnocení a další	6/24

Tabulka 9: Otázka č. 2 – Interakční rituály

Zjištění: Z rituálů, které sami učitelé ve škole realizují, nejčastěji uváděli interakční rituály. Je ovšem hodno zamyšlení, že nejvíce interakčních rituálů probíhá mimo zraký žáků. Takové rituály si učitelé uvědomují více nežli rituály probíhající přímo ve výuce.

Inspirace: Z odpovědí na tuto otázku uvedu příklad jednoho z manifestních rituálů, který nesporně buduje pozitivní klima školy i její kulturu: „*Několikrát do roka pořádáme čajovnu pro rodiče, kdy děti upečou něco dobrého, a s rodiči si učitelé u čaje povídají na různá témata.*“

Otázka č. 3

Které rituály realizují vaši žáci? (jejich vlastní i „nařízené“)

Cílem zjištění u této otázky bylo získat vhled do rituálů, které realizují žáci a podpořit reflexi nad tímto tématem a ukotvení odpovědi do teorie.

Otázka je položena s vymezením na skupinu žáků.

Ředitelé a ostatní pedagogové si v zamyšlení nad touto otázkou nejčastěji uvědomují socializační rituály, manifestní rituály a interakční rituály, ale všímají si i rituálů vzpurnosti.

Podle členění uvedu konkrétní příklady:

Přechodové rituály:

Přechodové rituály	
Rituál	uvedlo respondentů
Činnosti spojené s přechodem z vyučovací hodiny do přestávky a opačně – různé hry, příprava a konzumace svačiny a úklid svého místa	4/24
Loučení se s devátou třídou	1/24

Tabulka 10: Otázka č. 3 – Přechodové rituály

Oslavné rituály:

Oslavné rituály	
Rituál	uvedlo respondentů
Oslavy narozenin spolužáků	3/24
Pravidelné diskotéky pořádané žáky	1/24
Oslavy svátků a výzdoba třídy nebo školy – Vánoce, Halloween	1/24

Tabulka 11: Otázka č. 3 – Oslavné rituály

Manifestní rituály:

Manifestní rituály	
Rituál	uvedlo respondentů
Večere pro rodiče připravená žáky	1/24
Vernisáž žakovských prací	1/24

Tabulka 12: Otázka č. 3 – Manifestní rituály

Interakční rituály:

Interakční rituály	
Rituál	vedlo respondentů
Žákovská setkání – žákovský parlament, ekoteam	3/24
Hodnocení úspěchu spolužáka	1/24
Společné příchody a odchody žáků	1/24

Tabulka 13: Otázka č. 3 – Interakční rituály

Rituály dodržování norem a řádu školy:

Rituály norem a řádu školy	
Rituál	vedlo respondentů
Rituál dodržování norem a řádu školy – běžné činnosti jako zápis do sešitu, nošení domácích úkolů apod.	10/24

Tabulka 14: Otázka č. 3 – Rituály norem a řádu školy

Rituály revolty:

Rituály revolty	
Rituál	vedlo respondentů
Odchody na záchod – odchody po konci přestávky na začátku hodiny a bez potřeby	1/24
Nerespektování pravidel – hluk při hodině, omlouvání, chování, které je v rozporu s normami	2/24

Tabulka 15: Otázka č. 3 – Rituály revolty

Zjištění: U této otázky zaměřené na žáky se kromě rituálů z předchozích otázek objevily další dva. První z nich jsem nazval *rituál dodržování norem a řádu*. Ten uvedlo deset z dvaceti čtyř respondentů, a tím jde o nejčastěji zmiňovaný rituál u této otázky. Druhý se dá považovat za protipól předchozího, nazývá se mu *rituál revolty* (z anglického *rite of resistance*). Ten vystihuje odpovědi dvou z respondentů:

„Nevím, zda za rituální lze považovat i postup žáků vůči některým učitelům nebo vůči některým situacím, kde projevují svoji nevoli nebo přímo odpor – jedná se například o vědomé nevyplnění nějakého pokynu učitele, ignorování učitele a bavení se v hodině.“

„Když žáky napomenu, ukazují mi dlaně, krčí rameny a tvrdí, že oni nic. Chodí pozdě do hodiny. zdraví mě hlasitě, dobrý den, pane učiteli!“, balí si věci ještě před koncem hodiny. Utíkají ze třídy dříve, než jim to povolím. Dělají opičky, když přicházejí ze záchodu.“

Otázka č. 4

Které rituály organizuje škola jako instituce?

Cílem zjištění u této otázky bylo získat vhled do rituálů, které realizuje škola jako instituce, a podpořit reflexi nad tímto tématem a ukotvení odpovědí do teorie.

Ředitelé a ostatní pedagogové si v zamyšlení na touto otázkou nejčastěji uvědomují následující rituály, které v jejich školách probíhají, resp. jejich škola realizuje.

Podle členění uvedu konkrétní příklady:

Přechodové rituály:

Přechodové rituály	
Rituál	uvedlo respondentů
Pasová – první, šestá a devátá třída	7/24
Zahájení školního roku a rozloučení se školním rokem	9/24
Loučení se s žáky deváté třídy	3/24

Tabulka 16: Otázka č. 4 – Přechodové rituály

Oslavné rituály:

Oslavné rituály	
Rituál	uvedlo respondentů
Sportovní události školy	3/24
Tematické dny uvnitř školy – Mikuláš, Vánoce apod.	6/24

Tabulka 17: Otázka č. 4 – Oslavné rituály

Interakční rituály:

Interakční rituály	
Rituál	uvedlo respondentů
Společné události ve škole mimo výuku – přespávání ve škole, výlety, projekty	5/24

Začátky hodin v interakci s žáky	2/24
Seznamování žáků mezi třídami	1/24

Tabulka 18: Otázka č. 4 – Interakční rituály

Manifestní rituály:

Manifestní rituály	
Rituál	uvedlo respondentů
Veřejné události určené pro širší veřejnost	9/24
Setkávání s rodiči	4/24
Prezentace školních novin a reportáží	1/24

Tabulka 19: Otázka č. 4 – Manifestní rituály

Zjištění: Z odpovědí lze vyčíst, že školy bohatě realizují rituály, avšak často se tak děje za zavřenými dveřmi a škola se tak ochuzuje o možnost prezentovat se svému okolí. Jedním z často zmiňovaných rituálů napříč celým dotazníkem je ukončení základní povinné školní docházky. Z následujícího úryvku z odpovědi se lze inspirovat, jak lze tento častý rituál prezentovat okolí školy: „*Rituál ukončení základního vzdělávání – přechod z dětského věku do věku dospívajícího. Rituál odpovědnosti a schopnosti předvést, v čem jsem dobrý, prezentace výstupu závěrečné práce, slavnostní představení i pro mladší spolužáky z osmého ročníku, pozvaní jsou i rodiče. Pro mnoho žáků jde o první veřejné vystoupení doprovázené i tím, že žáci a žákyně jsou slavnostně oblečení a přijímají také změnu ve své vzdělávací cestě – připravují se na odchod na střední školu. Slavnostní předání vysvědčení žákům devátého ročníku v obřadní síni městského úřadu za přítomnosti rodičů a prarodičů, za spoluúčasti učitelů, ředitelky školy a také starosty. Jedná se o propouštěcí rituál z dětského věku na práh dospívání, předání odpovědnosti za svoji další vzdělávací cestu.*“

Otázka č. 5**Jaké rituály považujete za součást skrytého kurikula?**

Cílem zjištění u této otázky bylo získat vhled do rituálů, které realizuje škola jako instituce na pozadí skrytého kurikula, a podpořit reflexi nad tímto tématem a ukotvení odpovědí do teorie.

Ředitelé a ostatní pedagogové si v zamyšlení nad touto otázkou nejčastěji uvědomují následující rituály, které v jejich školách probíhají, resp. jejich škola realizuje.

Podle členění uvedu konkrétní příklady:

Přechodové rituály:

Přechodové rituály	
Rituál	uvedlo respondentů
Vítání prvňáčků a loučení se s žáky devátého ročníku	1/24

Tabulka 20: Otázka č. 5 – Přechodové rituály

Oslavné rituály:

Oslavné rituály	
Rituál	uvedlo respondentů
Společné ranní rituály	4/24
Akce pořádané žáky uvnitř školy – Mikuláš, diskotéka	2/24
Péče o prostředí školy i třídy – květiny, pořádek, tabule	1/24
Rodičovské schůzky – schůzky s rodiči žáků v pravidelných intervalech	1/24

Tabulka 21: Otázka č. 5 – Oslavné rituály

Interakční rituály:

Interakční rituály	
Rituál	uvedlo respondentů
Aktivita, které vyžadují spolupráci	4/24
Akce pořádané žáky uvnitř školy – Mikuláš, diskotéka	4/24
Každodenní interakce slušného chování – zdravení, děkování, vcházení do dveří	3/24
Společné mimoškolní akce – hory, výlety, projektové dny	4/24

Tabulka 22: Otázka č. 5 – Interakční rituály

Manifestní rituály:

Manifestní rituály	
Rituál	uvedlo respondentů
Den Země – úklid okolí školy	1/24

Tabulka 23: Otázka č. 5 – Manifestní rituály

Zjištění: Je nutné přiznat, že u této otázky se sešlo méně odpovědí, což může být zapříčiněno pojmovou neznalostí. Ovšem i ze zbylých odpovědí je patrné, že povědomí o skrytém kurikulu není příliš rozšířené, přesto někteří dokázali uvést příklady. Nabízím opět jednu z inspirativních odpovědí:

„Péče o prostředí, rostliny a školní zvířata vedou k větší spolupráci, odpovědnosti k celku, k estetické kultivaci, samostatnosti. Psaní deníků vede k sebereflexi, k vědomějšímu výběru práce, nakládání s časem, učení se plánovat, zodpovědnosti, samostatnosti. Prostírání a příprava k jídlu – součástí jsou i živé květiny ve vázičkách na každý stůl – kulturní prostředí zvyšuje kulturu vztahů, chování, vztahování se k prostředí. Zakládání si práce do portfolií vede k sebereflexi, odpovědnosti, budování vědomí toho, co už umím. Zdravení se, oslovování se jmény s učiteli vede k budování bezpečného prostředí, osobních vztahů, ve kterých se lépe pracuje s chybou.“

Otázka č. 6**Jaký vliv má podle vás skryté kurikulum na realizované rituály?**

Cílem zjištění u této otázky bylo získat zpětnou vazbu o tom, jestli si vliv skrytého kurikula pedagogové uvědomují a dokáží ho reflektovat.

Ředitelé a ostatní pedagogové v zamyšlení nad touto otázkou dokázali identifikovat následující vliv:

Vliv skrytého kurikula na rituály	
Vliv	uvedlo respondentů
Socializační	2/24
Osobnostně a sociálně výchovný	4/24
Proklimatický	2/24

Tabulka 24: Otázka č. 6 – Vliv skrytého kurikula na rituály

Pedagogové ve svých odpovědích nejčastěji zmiňovali: „... celkovou atmosféru ve třídě...“, „... utužení vazeb mezi žáky...“, „... spolupráce...“, „... prohlubování vztahů...“, „... tolerovat a žít spolu...“.

Zjištění: V této otázce vztažené ke skrytému kurikulu respondenti opět váhali, přesto v následujících výňatcích nacházíme inspiraci pro další zamyšlení: „*Lépe se přes něj realizují uzavírané dohody v jednotlivých třídách, v rámci školy, při jednání žakovského parlamentu a zpětně se propisují do jednotlivých tříd i projevů školy navenek.*“ Dodávám ještě jeden k zamyšlení: „*Značný (vliv), protože se rituály ve škole chápou jako věci volitelné nepovinné a učitelé si je vybírají podle svého přesvědčení (například jsem sportovec, proto budu jezdit každý rok na hory)*“

Otázka č. 7

Jak rituály na vaší škole napomáhají utvářet kulturu školy?

Cílem zjištění u této otázky bylo získat zpětnou vazbu o tom, jestli si ředitelé a ostatní uvědomují, jak rituály napomáhají utvářet kulturu a dokáží to reflektovat.

Ředitelé a ostatní pedagogové si v zamyšlení nad touto otázkou dokázali identifikovat následující faktory:

Faktory rituálů s působností na školní klima	
Faktory	uvedlo respondentů
Společenství a sounáležitost	10/24
Regulace a pravidla	3/24
Kooperace	5/24
Zodpovědnost	2/24

Tabulka 25: Otázka č. 7 – Faktory rituálů s působností na školní klima

Zjištění: Ve svých odpovědích téměř všichni respondenti uvádějí pozitivní faktory vlivu rituálů na kulturu školy, především pak kladou důraz na dobré vztahy v komunitě školy i mimo ni. Z odpovědí vybírám jednu výstižnou větu, která mluví za vše: „*Jsou to veškeré komunitní akce, různé večery pro rodiče, Slavnost svatého Martina, besídky. Během večerů pro rodiče mají rodiče možnost pochopit, jak s dětmi pracujeme, akce pro veřejnost pomáhají budovat dobré jméno školy.*“

Otázka č. 8

Jaké interakční rituály se realizují ve vaší škole?

Cílem zjištění u této otázky bylo získat informaci o interakčních rituálech, které probíhají na školách, a následně je rozdělit podle formálnosti a neformálnosti.

Ředitelé a ostatní pedagogové si v zamyšlení nad touto otázkou dokázali identifikovat následující interakční rituály:

Interakční rituály	
formální	neformální
konzultační hodiny	zimní a letní pobyty
zdravení	putování se školním klubem
vítání	přespávání ve škole
setkání v kostele	tykání mezi učitelem a žákem
seznámení se školním řádem	sezení žáků a učitelů u jednoho stolu v jídelně
rozhovory s ředitelem	telefonování žáků ze školního telefonu
vítání nového žáka	zasvěcení nového žáka spolužáky
zahradní slavnost	patronát starších žáků nad mladšími
setkání učitele a rodiče žáka	rozhovory mezi žáky a učiteli na chodbách
třídní schůzky	říkání si o pomoc
konzultace prací, hodnocení	uvádění nových učitelů kolegy
oslovování učitele	hovory o běžném životě
vítání prvňáčků	setkání učitelů mimo školu

Tabulka 26: Otázka č. 8 – Interakční rituály

Zjištění: Někdy nebývá snadné identifikovat, zda je zmiňovaný rituál formální či neformální, respektive záleží na tom, jestli je realizován formálně. Například rituál tykání mezi učitelem

a žáky. Jeden učitel nabídne žákům tykání okamžitě a jiný až po té, co si u žáků upevní autoritu.

Jako inspiraci nabízím dodatek k jedné z odpovědí: „*Díky této otázce si uvědomuji, že sdílení interakčních rituálů a jejich sjednocování by si zasloužilo naši větší pozornost.*“

Otázka č. 9

Jaký význam dávají učitelé interakčním rituálům?

Cílem zjištění u této otázky bylo získat bodovou škálu interakčních rituálů podle toho, jaký význam jim pedagogové přiřadají.

Ředitelé a ostatní pedagogové si v zamyšlení nad touto otázkou dokázali slovně přiřadit význam interakčním rituálům následně:

Význam interakčních rituálů	
Velký	12/24
Středně důležitý	4/24
Nepříliš velký	4/24
Neví, neodpověděli	4/24

Tabulka 27: Otázka č. 9 – Význam interakčních rituálů

Zjištění: Ze subjektivního pohledu je zajímavé, že pouze polovina respondentů uvedla velký význam u interakčních rituálů. Nerad bych zde dělal závěry, ale v případě, že by odpovídali všichni učitelé z ČR a výsledek by zůstal stejný, pak bychom se mohli obávat, že je něco v nepořádku. Tuto skepsi se pokusím vyvrátit jednou z odpovědí: „*Myslím, že interakční rituály jsou u nás ve škole zásadní a učitelé jim kladou velký význam. Snažíme se o to, aby nám všem ve školním prostředí bylo dobře. Hodně diskutujeme, sdílíme poznatky.*“

Otázka č. 10

Jak učitelé s interakčními rituály pracují?

Cílem zjištění u této otázky bylo získat bodovou škálu schopnosti a ochoty pedagogů pracovat s interakčními rituály.

Ředitelé a ostatní pedagogové si v zamyšlení na tuto otázku dokázali odpovědět, jak s interakčními rituály pracují, následovně:

Význam interakčních rituálů	
Uvědoměle	7/24
Částečně uvědoměle	1/24
Svobodně, nejednotně	10/24
Neuvědoměle	2/24
Neví, neodpověděli	4/24

Tabulka 28: Otázka č. 10 – Význam interakčních rituálů

Zjištění: Nejvíce respondentů odpovídalo, že s interakčními rituály pracují svobodně nebo nejednotně. Tento výsledek může reflektovat autonomii učitele. Zajímavé je rovněž, že takto odpovídali i ředitelé škol. Výsledek evokuje otázku, zda je ono svobodné a nejednotné zacházení s interakčními rituály v souladu s kulturou školy. Příkládám výmluvnou odpověď jednoho z respondentů: „*Nevím. Můžu mluvit jen za sebe. Já se rád se studenty setkávám i mimo výuku v prostranstvích školy a spadá sem i nabídka tykání zmíněná výše.*“

Otázka č. 11

Jaké přechodové rituály se realizují ve vaší škole?

Cílem zjištění u této otázky bylo získat informaci o přechodových rituálech, které probíhají na školách, a následně je rozdělit podle formálnosti a neformálnosti.

Ředitelé a ostatní pedagogové si v zamyšlení na touto otázkou dokázali identifikovat následující interakční rituály:

Přechodové rituály	
formální	neformální
slavnostní vyřazování žáků 9. ročníku	pasování na čtenáře ve třídě
vítání prvňáčků	předávání patronace
slavnostní předání závěrečného vysvědčení na radnici	přechod z prvního stupně na druhý
obhajoba závěrečné práce (na ZŠ)	adaptační kurz v 6. třídě
pasování na čtenáře ve školní knihovně	seznamování nových žáků se školou

Tabulka 29: Otázka č. 11 – Přechodové rituály

Zjištění: Již bylo zmíněno, že přechodový rituál lze realizovat neformálně uvnitř školy, ale snadno se v některých případech může povýšit na formální událost, která zvyšuje prestiž školy a pozdvihuje i kulturu školy. Nejen rodič, který svěřuje své dítě škole, ale i zřizovatel, který má školu finančně podporovat, potřebuje vidět počínání školy a získat pocit, že vidí, jak funguje, jak to v ní chodí. Povýšením přechodových rituálů na formální lze reprezentovat školu pro širší okolí.

Otázka č. 12

Jakým způsobem učitelé s těmito rituály pracují?

Cílem zjištění bylo získat informaci o tom, jak učitelé pracují s přechodovými rituály, které probíhají na školách.

Ředitelé a ostatní pedagogové si v zamyšlení na touto otázkou dokázali identifikovat následující práci s přechodovými rituály:

Způsob práce s přechodovými rituály	
Učitelé spolupracují s žáky	8/24
Učitelé jsou aktivní, žáci pasivní	7/24
Učitelé jsou neaktivní, pouze plní povinnosti	2/24
Neví, neodpověděl	4/24

Tabulka 30: Otázka č. 12 – Způsob práce s přechodovými rituály

Zjištění: Podle odpovědí lze říci, že jsou učitelé, kteří s přechodovými rituály pracují v kooperaci s dětmi: „*Třídní učitel seznámí děti se samotným rituálem a je jim pak nápomocný, s čím je potřeba. Ale hlavní iniciativu projevuje třída.*“ Pak se najdou učitelé, kteří považují veškerou organizaci za svůj úkol: „*... při plánování je stanoven odpovědný učitel, který zajišťuje přípravu a realizaci.*“ Při zamyšlení nad těmito dvěma přístupy může vyvstát otázka, který z nich je efektivnější a jde více do hloubky v prožití daného přechodového rituálu.

Otázka č. 13

Jaký význam a funkce mají podle vás rituály, které realizujete vy jako učitelé, pro vaše učení a výuku?

Cílem zjištění bylo získat informaci o tom, jaký význam učitelé přiřazují rituálům, které probíhají na školách, a zároveň, jaké jim přiřazují funkce

Ředitelé a ostatní pedagogové v zamyšlení nad touto otázkou dokázali identifikovat následující význam rituálů, které realizují jejich žáci:

Význam rituálů realizovaných učiteli pro jejich výuku	
Velký	20/24
Neví, neodpověděli	4/24

Tabulka 31: Otázka č. 13 – Význam rituálů realizovaných učiteli pro jejich výuku

Ředitelé a ostatní pedagogové v zamyšlení nad touto otázkou dokázali identifikovat následující funkce rituálů:

Funkce rituálů ve školách	
Funkce rituálů ve školách	uvedlo respondentů
Budování pozitivních vztahů	6/24
Budování důvěry	5/24
Progres ve výuce	4/24
Budování pozitivního klimatu třídy a školy	3/24
Zajištění pocitu bezpečí	3/24
Respekt a tolerance	2/24
Pozitivní působení na osobnostní růst	2/24
Napomáhá srozumitelnosti a smysluplnosti	2/24
Zajišťuje pocit jistoty	1/24
Zvyšování kvality výuky	1/24
Zajišťují pozitivní naladění žáků	1/24

Tabulka 32: Otázka č. 13 – Funkce rituálů ve školách

Zjištění: Nelze nechat bez povšimnutí, že i když se otázka týkala toho, jaký význam a funkce mají rituály provozované učiteli pro jejich výuku, častěji než odpovědi k výuce samotné uváděli učitelé budování pozitivních vztahů, budování důvěry, zajištění bezpečí a další. Jedná se o velmi pozitivní zjištění. Bylo by vůbec možné provozovat výuku bez těchto atributů? Zaujímají takové hodnoty místo před obsahem učiva? Zodpovězení těchto a dalších podobných otázek přenechávám dalším výzkumníkům.

Otázka č. 14

Jaký význam a funkce mají podle vás rituály, které realizují vaši žáci, pro jejich učení a rozvoj?

Cílem zjištění bylo získat informaci o tom, jaký význam učitelé přiřazují rituálům, které realizují jejich žáci, a zároveň, jaké jim přiřazují funkce

Ředitelé a ostatní pedagogové v zamyšlení nad touto otázkou dokázali identifikovat následující význam rituálů, které realizují jejich žáci:

Význam rituálů realizovaných žáky pro jejich rozvoj a učení	
Velký	17/24
Přikládají význam, ale neurčují jak velký	5/24
Neví, neodpověděli	2/24

Tabulka 33: Otázka č. 14 – Význam rituálů realizovaných žáky pro jejich rozvoj a učení

Ředitelé a ostatní pedagogové v zamyšlení nad touto otázkou dokázali identifikovat následující funkce rituálů, které realizují jejich žáci:

Funkce rituálů realizovaných žáky ve školách	
Funkce rituálů žáků	uvedlo respondentů
Budování pozitivních vztahů	8/24
Osobnostní rozvoj	7/24
Pozitivní vliv na učení	4/24
Budování pozitivního klimatu třídy a školy	4/24
Podporují pocit sounáležitosti	4/24
Zajištění pocitu bezpečí	3/24
Podporují pocit bezpečí	3/24

Napomáhá orientaci ve světě školy	1/24
Podporuje spolupráci	1/24

Tabulka 34: Otázka č. 14 – Funkce rituálů realizovaných žáky ve školách

Zjištění: Shrneme-li odpovědi, které ředitelé a učitelé v dotazníku poskytli, a uvědomíme-li si, že byla položena otázka na význam a funkce pro rozvoj žáků a jejich učení, zjistíme, že učitelé uvádějí převážně funkce, které mají žákům navodit pocit přátelského prostředí, ve kterém se jejich osobnost může rozvíjet v bezpečném prostředí pozitivního klimatu třídy a školy, ve kterém s nimi komunita školy souzní. Příkladují-li rituálům učitelé tak velký význam, jaký uvedli, dokazuje to, že rituály v edukačním procesu jsou důležitější, než bychom si mohli myslet. Jsou tedy rituály prostředkem, jak vyvolat ve školách tento idylický pocit? Dodávají rituály edukačnímu procesu smysluplnost, kterou popisuje jeden z respondentů následovně: „*Žákyně a žáci vidí smysl výuky právě ve výstupech, které je možné ukázat na jednotlivých rituálech realizovaných ve škole pro širší komunitu – město, rodiče...“?*

Otázka č. 15

Jaký význam a funkce mají podle vás rituály, které jsou realizovány školou jako institucí, pro její kulturu a klima?

Cílem zjištění bylo získat informaci o tom, jaký význam učitelé přiřazují rituálům, které jsou realizovány jejich školou, a zároveň, jaké jim přiřazují funkce

Ředitelé a ostatní pedagogové si v zamyšlení na touto otázkou dokázali identifikovat následující význam rituálů, které se realizuje jejich škola:

Význam rituálů realizovaných školou pro její kulturu a klima	
Pozitivní	19/24
Neví, neodpověděli	5/24

Tabulka 35: Otázka č. 15 – Význam rituálů realizovaných školou pro její kulturu a klima

Ředitelé a ostatní pedagogové v zamyšlení nad touto otázkou dokázali identifikovat následující funkce rituálů, které realizuje jejich škola jako instituce:

Funkce rituálů realizovaných školou	
Funkce rituálů škol	vedlo respondentů
Zajišťuje bezpečné klima školy	8/24
Podporuje dobré vztahy ve společenství školy	9/24
Upevňují řád a jeho hranice	5/24
Podporují pocit sounáležitosti	5/24
Prevence negativních jevů	2/24
Ukotvení hodnoty školy	1/24
Podporují individualizaci žáků	1/24
Podporují spolupráci	3/24

Tabulka 36: Otázka č. 15 – Funkce rituálů realizovaných školou

Zjištění: V této otázce učitelé a ředitelé své odpovědi nejvíce směřovali k hodnotám, které žákovi nabízí bezpečné prostředí školy, v němž se mohou cítit jako součást společenství, kde panují dobré vztahy, a zároveň v prostředí, které má řád a hranice a předchází tím možným negativním vlivům, prostředí otevřené spolupráci mezi učiteli a žáky. Podle jejich názoru rituály mají funkci takové prostředí zajistit. Rituály se nejen zde zdají být pomyslnou linkou, jež dokáže tyto hodnoty naplnit, a to i přes to, že je linkou neviditelnou, která je přímo před našima očima.

Otázka č. 16

Jaký význam a funkce mají podle vás interakční rituály, které probíhají ve škole, pro vztahy mezi učiteli a žáky?

Cílem zjištění bylo získat informaci o tom, jaký význam ředitelé a učitelé přiřazují interakčním rituálům, které probíhají v jejich škole, a zároveň jaké jim přiřazují funkce.

Ředitelé a ostatní pedagogové si v zamyšlení na touto otázkou dokázali identifikovat následující význam interakčních rituálů, které se v jejich škole realizují:

Význam rituálů realizovaných školou, které působí na vztah učitelů a žáků	
Pozitivní	22/24
Neví, neodpověděli	2/24

Tabulka 37: Otázka č. 16 – Význam rituálů realizovaných školou, které působí na vztah učitelů a žáků

Ředitelé a ostatní pedagogové v zamyšlení na touto otázkou dokázali identifikovat následující funkce interakčních rituálů, které realizují jejich žáci:

Funkce interakčních rituálů podporujících vztah mezi učiteli a žáky	
Funkce interakčních rituálů	uvedlo respondentů
Navozují pozitivní vztah	8/24
Vytvářejí bezpečné a přátelské prostředí	2/24
Usnadňují řešení problémů	3/24
Podporují spolupráci	3/24
Navozují důvěru	2/24
Vytvářejí respekt	2/24
Přinášejí jistotu	1/24

Tabulka 38: Otázka č. 16 – Funkce interakčních rituálů podporujících vztah mezi učiteli a žáky

Zjištění: Učitelé a ředitelé chápou interakční rituály jako prostředek k navázání pozitivních vztahů s žáky, jejich prostředkem jim usnadňují řešení problémů a podporují spolupráci: „*Vytváří bezpečné a přátelské prostředí, které je optimální pro proces učení a zkoumání, pro práci s chybou, experimentování, ale i pro nastavení respektujícího prostředí, kde se dají snáz řešit konflikty*“. Většina odpovědí, má jeden společný jeden společný jmenovat a tím je bezpečí, ve smyslu budování vztahů a řešení problémů či prostého navázání kontaktu: „*Podporují dobré vztahy a dávají větší jistotu oběma stranám. Předvídatelné postupy jednání v určitých opakujících se situacích jsou ku prospěchu utváření lepších vztahů a podporu pocitu bezpečí.*“

Otázka č. 17

Jaký význam a funkce mají podle vás přechodové rituály, které probíhají ve škole, pro žáky a jejich vývoj?

Cílem zjištění bylo získat informaci o tom, jaký význam ředitelé a učitelé přiřazují přechodovým rituálům, které probíhají v jejich škole, jak působí na vývoj žáků a jaké jim přiřazují funkce.

Ředitelé a ostatní pedagogové v zamyšlení na touto otázkou dokázali identifikovat následující význam přechodových rituálů, které se v jejich škole realizují:

Význam přechodových rituálů pro vývoj žáků	
Pozitivní	17/24
Neví, neodpověděli	7/24

Tabulka 39: Otázka č. 17 – Význam přechodových rituálů pro vývoj žáků

Ředitelé a ostatní pedagogové v zamyšlení nad touto otázkou dokázali identifikovat následující funkce přechodových rituálů, které působí na vývoj žáků:

Funkce přechodových rituálů, které působí na vývoj žáků	
Funkce rituálů škol	uvedlo respondentů
Navozují pozitivní vztah	6/24
Pomáhají si uvědomit ukončení určité etapy života	4/24
Podporují osobnostní rozvoj žáků	2/24
Podporují zodpovědnost	1/24
Zprostředkovávání identifikaci žáka	1/24

Tabulka 40: Otázka č. 17 – Funkce přechodových rituálů, které působí na vývoj žáků

Zjištění: Ředitelé i učitelé si uvědomují význam přechodových rituálů a jejich důležitost. Sami uvádějí, že žákům pomáhají uvědomit si přechod z jedné sociální skupiny do druhé, například z mateřské školky na základní školu nebo ze skupiny mladších žáků mezi starší. Takové uvědomění pomáhá žákům se s touto událostí snáze vyrovnat. Pokud takový rituál probíhá veřejně s rodiči, je prožitek ještě silnější. To vše opět přispívá k přátelským vztahům ve škole, potažmo celého klimatu školy.

6.7 Shrnutí výsledků

Na základě analýzy odpovědí z dotazníků jsem došel k následujícím zjištěním:

Výzkumná otázka č. 1: Jaké rituály se uplatňují ve školním prostředí a jakou mají funkci a význam?

Na základních školách se realizují přechodové rituály, interakční rituály, oslavné rituály, manifestní rituály, rituály pravidel a řádu a u žáků také rituály revolty. Význam a funkce jmenovaných rituálů jsou považovány za nedílnou součást školy s dopadem na navození vzájemné důvěry, respektu a tolerance, vytvoření přátelského a bezpečného

prostředí a sounáležitosti. Zároveň nastavují hranice řádu školy, nastavují pravidla a napomáhají předcházet negativním jevům, popřípadě usnadňují řešení problémových situací. Významně přispívají k pozitivnímu klimatu školy a též dotvářejí její kulturu.

Výzkumná otázka č. 2: Jaké jsou vztahy mezi rituály a edukačním procesem?

Vztah mezi rituály a edukačním procesem je značný. Rituály mohou mít velmi na jedince velmi pozitivní, pomáhají mu rozvíjet jeho schopnosti a dovednosti, získávat nové znalosti, utvářet hodnoty a chápat svět kolem sebe. Rituály usnadňují postup práce v hodinách, podporují učení a zároveň ho reflektují. Podporují samostatnost, zodpovědnost a individualitu žáků.

6.8 Interpretace výsledků

Na základě odpovědí respondentů je možné zřetelně identifikovat rituály, které jsou na našich školách realizovány. Ve školách se uplatňují různé rituály, které slouží rozdílným účelům. Mezi nejběžnější z nich patří přechodové rituály, které usnadňují přechod žáků z jednoho stupně vzdělávání na další. Takovým může být přestup z mateřské školky na základní školu, který symbolizuje začátek nového období v životě žáků. Žáci se tak stávají součástí většího společenství a začínají se učit nové věci. Také přechod z prvního stupně na druhý je dalším důležitým rituálem, který symbolizuje další posun vpřed. Žáci jsou starší a začínají se učit náročnější věci. Rovněž odchod ze základní školy na střední školu je závěrečným rituálem v základním vzdělávání. Žáci dospívají a začínají se připravovat na další životní etapu.

Dalšími běžnými rituály jsou interakční, které slouží k posílení sociálních vazeb mezi žáky a učiteli. Mezi tyto rituály patří například běžný pozdrav, který symbolizuje respekt a úctu mezi lidmi, nebo ranní kruhy, které jsou příležitostí pro žáky, aby se sešli a prodiskutovali různé věci, které se dějí ve škole i mimo ni.

Běžnými rituály jsou také ty oslavné, které se váží k oslavám svátků a významných dní během roku. Mezi tyto rituály patří například oslavy tradičních svátků, jako jsou Vánoce a Velikonoce. Kromě tradičních svátků to mohou také být oslavy tematicky zaměřených dnů, jako je Den Země nebo Den jazyků, ty jsou příležitostí pro žáky, aby se dozvěděli něco nového o světě kolem sebe.

Kromě výše zmíněných probíhají na školách také manifestní rituály, při kterých se škola prezentuje širší veřejnosti. Mezi tyto rituály patří například vernisáže prací žáků, aby mohli ukázat své práce veřejnosti, nebo vánoční jarmark, který je příležitostí pro žáky, aby

prodali své výrobky a získali tak finanční prostředky pro školu. Také stojí za zmínku zahradní slavnosti pro rodiče, které jsou příležitostí pro učitele, aby se neformálně sešli s rodiči žáků.

Vedle zmíněných rituálů se běžně realizují také rituály dodržování pravidel a řádu, které slouží k tomu, aby žáci věděli, co se od nich očekává, a aby se v rámci školy chovali zodpovědně.

7 Diskuze

Výsledky výzkumu považuji za poměrně přesvědčivé, i když k větší validitě výzkumu by zcela jistě přispěl větší počet respondentů. Jsem spokojený i s výsledky dotazníkového šetření provedeného v tomto vzorku pedagogů.

Při výzkumu jsem zaznamenal několik zajímavých momentů. Jednak mě překvapilo, že se na některých školách rituály téměř nevyskytují, což přikládám tomu, že je učitelé neznají, nerozlišují, že jde o rituál, a tyto situace a dění považují za běžnou součást výuky. Stejně nebo alespoň podobné situace chápe jiný pedagog na jiné škole naopak jako rituály velmi významné a s velkým dopadem jak na vzdělávací proces, tak na jednotlivé žáky nebo studenty. Tato zjištění mě vedla k zamyšlení, jaké vlastně rituály mám ve své práci, ve svém životě a zda si vždy uvědomuji jejich funkci a význam pro mě jako pro jednotlivce nebo pedagoga. Přítomnost zdánlivě obyčejných a často samozřejmých věcí v životě totiž často vede k jejich podhodnocení, nejsou středem pozornosti a našeho zájmu.

Dalším momentem, který mě přiměl o problematice rituálů ve škole přemýšlet v trochu jiném kontextu, byla zmínka o dobrovolnosti rituálů ze strany žáků. Z uvedených odpovědí v dotaznících totiž vyplývá, že na některých školách jsou iniciátoři a často také realizátoři sami pedagogové, jinde je to kolektivní práce celého sboru a někde jsou ke spolupráci přizvány i děti nebo rodiče. Zde je tedy předpoklad vysoké motivace všech zúčastněných, ale zmínka o povinnosti účasti na rituálech ze strany žáků v souvislosti s motivací a přínosem mi přinesla další otázky, na které jsem neměl se v této práci prostor se zaměřit. Ostatně takových otázek mě v průběhu tvorby a vyhodnocování dotazníků napadla spousta. Není v možnostech jednoho drobného výzkumu a v kapacitě jednoho výzkumníka postihnout celý problém v jeho plné šíři a objektivně zmapovat realitu bez známek subjektivního pohledu a predikcí výsledků. Otázka, zda by byly výsledky činností spojených s rituály efektivnější a přínosnější, kdyby byly činnosti pro žáky dobrovolné, tak zůstává zatím nezodpovězena.

Při vyhodnocování odpovědí jsem narazil na diametrálně odlišné názory ohledně formálních a neformálních rituálů. To, co jeden učitel považuje za akci vysoce formální, je v jiné škole a jiným pedagogem hodnoceno jako velmi osobní, a tudíž neformální aktivita. Také hodnocení významu formálních a neformálních rituálů se hodně lišilo, ačkoli lze předpokládat jistá míra subjektivního ovlivnění právě této otázky.

Jako velmi výrazné vyšlo spojení rituálů s bezpečným prostředím, řádem a strukturovaností. Předvídatelnost jednotlivých aktivit, činností nebo událostí se jeví jako

velmi přínosná, její význam je velmi velký a do škol určitě přináší dobrou atmosféru nebo alespoň její zlepšení. To je ostatně v současné době důležité téma – důraz na zlepšení péče o duševní zdraví, rozvíjení osobního potenciálu a možnosti jeho naplnění jak u žáků, tak u učitelů. V současné době se řeší na mnoha úrovních tzv. wellbeing, který se stal tématem mnoha konferencí, kurzů a pracovních skupin. Jednou z nejvýraznějších platforem pro řešení tohoto tématu na profesionální úrovni je Partnerství 2030, kde odborníci z několika společností, sdružení, asociací a firem vytvářejí společnou platformu, která má za cíl zlepšení podmínek nejen pro výuku na základních a středních školách v České republice, ale je to téma přesahující hranice. Jak zmíněný wellbeing souvisí s rituály ve školách? Pokud odborníci poukazují na fakt, že rituály přispívají ke zlepšení bezpečí a psychické pohody žáků a potažmo také učitelů, mohl by to být jeden z velmi účinných nástrojů pro budování zdravého prostředí ve školách, navíc nástroj dostupný a efektivní. Je ale potřeba, aby učitelé takové nástroje nejen znali, ale aby je uměli zařazovat do výuky a věděli, jakého cíle tím plánují dosáhnout. A to je myslím jeden z hlavních důvodů, proč o rituálech ve vzdělávání hovořit a proč poukazovat na jejich nezastupitelný význam.

8 Závěr

Na závěr bych rád krátce rekapituloval celou práci tak, jak ji předkládám. V teoretické části jsem se nejprve na základě odborných publikací zabýval vymezením rituálů. Nastínil jsem jejich historickou koncepci a nabídl pohled z různých oborů. Zjistil jsem, že se jedná o mnohem širší problematiku, než jsem tušil, ale zaměřil jsem se na soudobé chápání rituálů vztažené ke školnímu prostředí.

V následující kapitole jsem se soustředil na představení rituálů ve školním prostředí a popsal, jak s jednotlivými oblastmi souvisí. Rituál lze chápat jako linii, která prochází edukačním procesem skrze kulturu školy, jejím klimatem na pozadí skrytého kurikula. Tuto linii jsem se snažil identifikovat a poukázat na to, jak se v těchto oblastech prolíná, jak jsou s nimi rituály neodmyslitelně a především neoddělitelně spjaty, tak těsně, že tvoří jeden celek. Jakkoliv bychom se pokoušeli jedno od druhého oddělit, vždy by někde zůstalo prázdné místo. Tato práce má tedy tuto spojitost přinejmenším nastínit, případně přesvědčit čtenáře o markantním významu a funkci rituálů ve zmíněných oblastech, které jsou sice někdy upozadované, ale jejich dopad na edukační proces nelze popřít. Realizace rituálů může vycházet z kultury školy, která chce jejich prostřednictvím pozitivně ovlivňovat své klima, přičemž se vše odehrává mimo oficiální kurikulum, tedy skrytě přímo před našimi zraky. Toto tvrzení ostatně dokládá výzkum, který jsem pro potřeby této práce realizoval.

Jako výzkumnou metodu jsem zvolil dotazníkové šetření s otevřenými otázkami. Otázky byly logicky seřazeny, tak aby respondentům nejdříve zprostředkovaly vhléd do problematiky a postupně je vedly k hlubšímu zamyšlení nad problematikou. Výběr respondentů nebyl náhodný – záměrně jsem usiloval o to, abych oslovil co nejširší spektrum školních zařízení. Mezi respondenty tak figurují školy z různých regionů a s různým výukovým programem, zároveň jsem cílil na ředitele škol a učitele. Přestože se vrátila méně než třetina zodpovězených dotazníků, záměr byl podle mého názoru naplněn. Odpovídali ředitelé i učitelé z různých regionů a pracujících v rámci rozličných zřizovatelů, tedy ze škol státních, soukromých i speciálně zaměřených.

V úvodu jsem popsal, že jsem se snažil nemít žádná očekávání, přesto se lze jen těžko určité predikci ubránit. O to větší bylo zklamání, když některé školy, u kterých realizaci rituálů jako jednoho z ústředních témat očekáváte, je nereflektují nebo si neuvědomují jejich přítomnost v edukačním procesu. Naopak milým překvapením bylo, kolik státních škol se rituálům aktivně a uvědoměle věnuje.

V krátkém shrnutí všech poznatků z této práce mohu konstatovat, že rituály mají pro celý edukační proces velký význam, svým dopadem na kulturu školy zásadně ovlivňují pohodu a podmínky pro učení ve škole, tím je myšleno učení žáků, pedagogů a vlastně i pozitivní ovlivňování rodičů žáků. Přitom všem se však jedná o oblast, které se obvykle mnoho pozornosti nevěnuje, a pokud ano, tak jen okrajově. Domnívám se, že cíl diplomové práce stanovený na začátku, byl naplněn.

Seznam použité literatury

- BELL, Catherine. *Ritual Theory, Ritual Practice*. New York: Oxford University Press, 1992. ISBN 0195076133.
- BOWIE, Fiona. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-378-9.
- Budka A., et. Život a jeho rituály. *Nový prostor*, 2009, ročník 10., č. 323, s. 6–11. ISSN 1213-191
- EGER, Ludvík. *Marketing školy*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2021. ISBN 978-80-261-1044-6.
- GRECMANOVÁ, Helena. *Klima školy: soubor dotazníků pro učitele, žáky a rodiče*. Evaluační nástroje. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, 2012. ISBN 978-80-87063-80-4.
- GRECMANOVÁ, Helena. *Vliv prostředí školy na její klima*. Metodický portál: Články [online]. 11. 11. 2004, [cit. 2024-01-01]. Dostupný z WWW: <<https://clanky.rvp.cz/clanek/124/VLIV-PROSTREDI-SKOLY-NA-JEJI-KLIMA.html>>. ISSN 1802-4785.
- HARTL, Pavel a HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-x.
- HAVLÍK, Radomír a KOŤA, Jaroslav. *Sociologie výchovy a školy*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-327-7.
- PRŮCHA, Jan; WALTEROVÁ, Eliška a MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 4., aktualiz. vyd. [i.e. Vyd. 5.]. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-416-8.
- JACKSON, Philip Wesley. *Life in classrooms*. New York: Teachers College Press, 1990. ISBN 0-8077-3034-3.
- KARLOVÁ, Jana. *Slavnosti a rituály jako zpráva o obrazu světa*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2013. ISBN 978-80-7465-076-5.
- KAŠČÁK, O.; FILAGOVÁ, M. 2007. Javisko a zákulisie školy: O materskej škole a skrytom kurikule. Trnava: Vydavateľstvo Trnavskej univerzity. ISBN 978-80-8082-169-2
- KAŠČÁK, Ondrej. Rituály a skryté kurikulum, alebo, Kam v pedagogike zaradiť rituálne štúdie? : teoretická (a biografická) rekonštrukcia. *Studia paedagogica*. 2009, roč. 14, č. 2, s. 29–40. ISSN 2336-4521.
- KAŠČÁK, Ondrej. Stať sa žiakom – školská socializácia v prechodových rituáloch vstupu do základnej školy. *Pedagogika*. 2009, roč. 35, č. 4, s. 350-364. ISSN 2336-2189.

KAUFMANN-HUBER, Gertrud. *Děti potřebují rituály*. Rádci pro rodiče a vychovatele. Praha: Portál, 1998. ISBN 80-7178-203-3.

KELLER, Jan. *Nejistota a důvěra, aneb, K čemu je modernitě dobrá tradice*. Studie (Sociologické nakladatelství). Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. ISBN 978-80-7419-002-5.

LORENZOVÁ, Jitka. *Skryté kurikulum, stále aktuální problém školy a pedagogiky*. *Paidagogos*, [Aktualizováno: 2015-12-31], [Citováno: 2023-12-28], 2015, 2, #2. s. 5–46. Dostupné na www: <<http://www.paidagogos.net/issues/2015/2/article.php?id=2>>

MAREŠ, J., RYBÁŘOVÁ, M. Skryté kurikulum – málo známý parametr klimatu vysoké školy. In JEŽEK, S. (ed.). *Psychosociální klima školy*. Brno: MSD, 2003, s. 99–122. Dostupný z <<http://klima.pedagogika.cz/skola/sborniky.html>>

MURPHY, Robert Francis. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Vyd. 2. Přeložil Hana ČERVINKOVÁ. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2004. ISBN 80-86429-25-3.

OBROVSKÁ, Jana. 2014. Obrovská, Jana. Rituály s "těmi druhými". Perspektiva interakčních rituálů ve školní etnografii etnicky různorodých kolektivů. *Socialni Studia*. 11. 51-74. 10.5817/SOC2014-2-51.

PELIKÁN, Jiří. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-569-8.

POL, M. a kol. *Hledání pojmu kultura školy*. *Pedagogika*, 2002, roč. 52, č. 2, s. 206–218. ISSN 2336-2189.

ŘÍČAN, Pavel. *Cesta životem: vývojová psychologie*. 4., doplněné vydání. Praha: Portál, 2021. ISBN 978-80-262-1783-1.

SOUKUP, Václav. *Antropologie: teorie člověka a kultury*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-432-8.

ŠVAŘÍČEK, Roman a ŠEĐOVÁ, Klára. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 2. vyd. Praha: Portál, c2014. ISBN 978-80-262-0644-6.

TURNER, Victor Witter. *Průběh rituálu*. Eseje/studie. Brno: Computer Press, 2004. ISBN 80-722-6900-3.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vydání druhé, doplněné a přepracované. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.

Internetové zdroje:

Partnerství pro vzdělávání 2030+ [online]. [cit. 2024-01-11]. Dostupné z:
<https://partnerstvi2030.cz/>

Seznam obrázků

Obrázek 1: Prvky kultury školy

Obrázek 2: Základní přehled manifestace školní kultury A

Obrázek 3: Základní přehled manifestace školní kultury B

Seznam tabulek

Tabulka 1: Dělení rituálů podle Arnolda van Gennepa

Tabulka 2: Otázka č. 1 – Přejchodové rituály

Tabulka 3: Otázka č. 1 – Oslavný rituál

Tabulka 4: Otázka č. 1 – Manifestní rituál

Tabulka 5: Otázka č. 1 – Interakční rituály

Tabulka 6: Otázka č. 2 – Přejchodové rituály

Tabulka 7: Otázka č. 2 – Oslavné rituály

Tabulka 8: Otázka č. 2 – Manifestní rituály

Tabulka 9: Otázka č. 2 – Interakční rituály

Tabulka 10: Otázka č. 3 – Přejchodové rituály

Tabulka 11: Otázka č. 3 – Oslavné rituály

Tabulka 12: Otázka č. 3 – Manifestní rituály

Tabulka 13: Otázka č. 3 – Interakční rituály

Tabulka 14: Otázka č. 3 – Rituály norem a řádu školy

Tabulka 15: Otázka č. 3 – Rituály revolty

Tabulka 16: Otázka č. 4 – Přejchodové rituály

Tabulka 17: Otázka č. 4 – Oslavné rituály

Tabulka 18: Otázka č. 4 – Interakční rituály

Tabulka 19: Otázka č. 4 – Manifestní rituály

Tabulka 20: Otázka č. 5 – Přejchodové rituály

Tabulka 21: Otázka č. 5 – Oslavné rituály

Tabulka 22: Otázka č. 5 – Interakční rituály

Tabulka 23: Otázka č. 5 – Manifestní rituály

Tabulka 24: Otázka č. 6 – Vliv skrytého kurikula na rituály

Tabulka 25: Otázka č. 7 – Faktory rituálů s působností na školní klima

Tabulka 26: Otázka č. 8 – Interakční rituály

Tabulka 27: Otázka č. 9 – Význam interakčních rituálů

Tabulka 28: Otázka č. 10 – Význam interakčních rituálů

Tabulka 29: Otázka č. 11 – Přechodové rituály

Tabulka 30: Otázka č. 12 – Způsob práce s přechodovými rituály

Tabulka 31: Otázka č. 13 – Význam rituálů realizovaných učiteli pro jejich výuku

Tabulka 32: Otázka č. 13 – Funkce rituálů ve školách

Tabulka 33: Otázka č. 14 – Význam rituálů realizovaných žáky pro jejich rozvoj a učení

Tabulka 34: Otázka č. 14 – Funkce rituálů realizovaných žáky ve školách

Tabulka 35: Otázka č. 15 – Význam rituálů realizovaných školou pro její kulturu a klima

Tabulka 36: Otázka č. 15 – Funkce rituálů realizovaných školou

Tabulka 37: Otázka č. 16 – Význam rituálů realizovaných školou, které působí na vztah učitelů a žáků

Tabulka 38: Otázka č. 16 – Funkce interakčních rituálů podporujících vztah mezi učiteli a žáky

Tabulka 39: Otázka č. 17 – Význam přechodových rituálů pro vývoj žáků

Tabulka 40: Otázka č. 17 – Funkce přechodových rituálů, které působí na vývoj žáků